

SZTUKA I KRYTYKA

ART AND CRITICISM

POLSKI INSTYTUT STUDIÓW NAD SZTUKĄ ŚWIATA
POLISH INSTITUTE OF WORLD ART STUDIES

nr 2 (89) luty

2020

SZTUKA I KRYTYKA / ART AND CRITICISM

Komunikat Zarządu

Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata

2020, nr 2 (89) luty

Pod redakcją:

Jerzego Malinowskiego, Grażyny Raj i Marcina Teodorczyka (sekretarz)

Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata /
Polish Institute of World Art Studies

Adres redakcji:

00-032 Warszawa, ul. Foksal 11 – 6; 601 31 36 91

biuro@world-art.pl, www.world-art.pl

Recenzenci: prof. dr hab. Anna Markowska i prof. dr hab. Jan Wiktor
Sienkiewicz

Projekt okładki: Łukasz Aleksandrowicz

Copyright by Polish Institute of World Art Studies

ISSN 2544-9281

Miesięcznik oraz publikacje Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata
można nabyć w:

siedzibie Instytutu

oraz w

Wydawnictwie Tako, ul. Słowackiego 71/5, 87-100 Toruń

tako@tako.biz.pl, www.tako.biz.pl

Spis treści:

Pamięci dr. inż. Józefa Dąbrowskiego – członka honorowego

Promocja książki, wydanej przez Instytut **Co (nie)przystoi mężczyźnie.**

Ubiór męski w kulturze i sztuce

Zapowiedź **Walnego Zebrania** członków Instytutu z wyborem Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz przewodniczącego Rady Naukowej 21 marca

Zaproszenie na symposium: **101 lat relacji polsko-japońskich.**

Perspektywy, działania, więzi w Krakowie

Spotkanie jubileuszowe na 20-lecie Instytutu **Sztuka syntezy sztuk**

Jerzy Malinowski, **Otwarcie spotkania**

Teresa Grzybkowska, **Wspomnienie o Profesorze Witoldzie Dobrowolskim**

Podróż do Włoch Elżbiety Lubomirskiej i Stanisława Kostki Potockiego. Geneza łańcuckiej kolekcji starożytności

Fotografie ze spotkania (autorstwa Lidii Gerc)

Waldemar Deluga, **Series Byzantina** w piętnastolecie publikacji

Eleonora Jedlińska, **Konferencje Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata poświęcone współczesnej sztuce polskiej. Lata 2015-2019**

Publikacje członków Instytutu

Składki członkowskie i darowizny

Drodzy Członkowie Instytutu,

w tym Członkowie Zarządu,

Kto z Was zapłacił składki za ubiegły rok? Kto za 2019 rok?

Tym osobom bardzo serdecznie dziękuję w imieniu Prezesa, Skarbnik i moim własnym!

Dzięki 10 złotym miesięcznie (5 zł – doktoranci, emeryci i renciści) nasz Instytut może:

- organizować konferencje, seminaria i inne wydarzenia
 - wydawać książki i czasopisma,
- czyli prowadzić działalność statutową.

Przecież mamy granty, umowy o współfinansowanie itp. na te cele, ale... pamiętajcie, że każdy z nich wymaga finansowego wkładu własnego! To właśnie Wasze wpłaty umożliwiają ubieganie się o te środki zewnętrzne.

Instytut wydaje czasopisma, które nie posiadają innego finansowania niż nasze własne środki. Numery drukowane są ze składek i darowizn członków.

Gorąco przypominam i proszę o wpłaty na konto:

24 1940 1076 3101 7420 0000 0000

Dr Magdalena Furmanik-Kowalska

Z-ca Dyrektora Centrum Studiów

Zarząd Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata

z żalem zawiadamia

o śmierci

członka honorowego Instytutu

dr. inż. Józefa Dąbrowskiego

wybitnego specjalisty w zakresie dawnego papiernictwa i drukarstwa

(ur. w Warszawie 28 listopada 1940 – zm. w Łodzi 30 grudnia 2019)

Pogrzeb odbył się 9 stycznia 2020 w Łodzi.

Zachowamy Go w życzliwej pamięci.

Dr inż. Józef Dąbrowski - prezes International Paper Historians oraz wieloletni pracownik Instytutu Celulozowo-Papierniczego Politechniki Łódzkiej był specjalistą w zakresie problematyki tzw. kwaśnego papieru, współautorem znakomitej i poczytnej monografii *Rękodzieło papiernicze* oraz autorem wielu publikacji i wykładów z zakresu technologii papieru i jego historii.

Niezwykle ceniliśmy Jego rozległą wiedzę technologiczną i historyczną. Jesteśmy wdzięczni za pomoc w analizie zabytkowych papierów, jaką niejednokrotnie od Niego otrzymywaliśmy.

Prof. Weronika Liszewska

Wiceprezes

Zarząd oraz Muzeum Azji i Pacyfiku

zaprasza

na promocję książki, wydanej przez Instytut w serii „Studia i Monografie” przy współpracy Muzeum Azji i Pacyfiku

Co (nie)przystoi mężczyźnie.

Ubiór męski w kulturze i sztuce

pod redakcją Magdaleny Furmanik-Kowalskiej i Anny Straszewskiej

4 lutego (wtorek) o godz. 18 w Muzeum Azji i Pacyfiku

Książka jest zbiorem artykułów polskich specjalistów, którzy opowiadają o przeobrażeniach stroju męskiego w kontekście transformacji kulturowych. Książka omawia takie zagadnienia, jak: Brummell, dandyzm i inne formy autokreacji w modzie męskiej; strój jako element męskiej tożsamości oraz relacje między ubiorem męskim a wzorcami męskości.

W Polsce jest to unikatowa pozycja z zakresu studiów nad strojem, ubiór bowiem i – szerzej – zewnętrzny wizerunek mężczyzny, jak również moda męska przyciągają znacznie mniej uwagi niż zjawiska z dziedziny mody kobiecej. W polskich badaniach jest to tematyka rzadko poruszana, omawiana głównie w ramach badań etnograficznych lub kostiumologicznych.

Zarząd

Informuje, że

Walne Zebranie członków Instytutu z wyborem Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz przewodniczącego Rady Naukowej na lata 2020-2023 odbędzie się w 21 marca 2020 roku o godz. 11 (drugi termin 11.15) w Muzeum Azji i Pacyfiku.

W drugiej części zebrania przewidziana jest dyskusja o działalności badawczej, organizacyjnej i wydawniczej Instytutu.

Po zakończeniu Walnego Zebrania członków odbędzie się **Walne Zebranie Oddziału Warszawskiego**, połączone z wyborem Zarządu Oddziału.

Sprawozdanie z działalności Instytutu i szczegółowy program Walnego Zebrania zostanie opublikowany w następnym numerze „Sztuki i Krytyki”.

Serdecznie zapraszamy członków płacących składki.

Składki będzie można zapłacić przed rozpoczęciem zebrania.

Kraków 22.01.2020

Szanowni Państwo,

Witamy w Nowym Roku 2020 i przesyłamy życzenia wszelkiej pomyślności.

Zakończył się rok 2019 będący czasem szczególnego jubileuszu – 100. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych między Polską i Japonią. Dla Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha był to także rok 25-lecia działalności.

Możemy zgodnie stwierdzić, że w większości instytucji zaangażowanych w naukową, czy artystyczną współpracę z Japonią rok 2019 (niejednokrotnie też 2018) odznaczał się bogatym programem działalności i intensyfikacją prac. Również po stronie japońskiej można było zauważyć wzmożone i wielowymiarowe zainteresowanie Polską. Szczególnie cenne były projekty inicjujące bądź kontynuujące bezpośrednią współpracę między naszymi krajami, ale też i projekty odkrywające więzi łączące Polskę i Japonię w nieznanych dotąd obszarach. Dzięki tak licznym przedsięwzięciom wiele osób i instytucji zdobyło nowe doświadczenia, czy zainspirowało się do podjęcia kolejnych wyzwań.

Jednak patrząc na sukcesy roku jubileuszowego z perspektywy kilku miesięcy możemy także postawić kilka pytań. Co dalej? Jak dotychczasowe osiągnięcia przekładają się na działalność po 2019 roku? W jakim zakresie możliwe jest dalsze zacieśnianie i rozwijanie relacji polsko-japońskich? Jak powinna wyglądać dalsza współpraca między naszymi krajami i - co nie mniej ważne - między instytucjami w Polsce? Nie ma na nie jednoznacznej odpowiedzi, ale warto te zagadnienia przedyskutować w możliwie szerokim gronie ekspertów i praktyków. Stąd pomysł zorganizowania sympozjum, na które kierujemy niniejsze zaproszenie.

W imieniu Organizatorów:

Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha

Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata

oraz

Komitetu Polska-Japonia 2019

mamy zaszczyt zaprosić na sympozjum:

101 lat relacji polsko-japońskich. Perspektywy, działania, więzi

27-28 lutego 2020 roku

Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha

30-302 Kraków, ul. Marii Konopnickiej 26

Wierzimy, że wymiana przemyśleń i doświadczeń zdobytych podczas realizacji projektów realizowanych z okazji 100. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych między Polską i Japonią może być trafnym podsumowaniem dotychczasowych dokonań i cennym wyznacznikiem dalszych działań.

- 27 lutego zaplanowano dyskusje i spotkania robocze w obrębie grup panelowych obejmujących następujące obszary współpracy:
 - a) japonistyka (UW, UAM, UJ, UMK)
 - b) muzea i kolekcje
 - c) wydarzenia (teatralne i nie tylko)
 - d) wydawnictwa
- 28 lutego będzie dniem otwartym, podczas którego zostaną zaprezentowane wnioski z obrad poszczególnych grup i odbędzie się spotkania z zaproszonymi gośćmi.

O szczegółach programu będziemy informować w dalszej korespondencji.

Uprzejmie prosimy o potwierdzenie przybycia i wysyłanie wiadomości na adres email: muzeum@manggha.pl w terminie do **15 lutego 2020** roku

W temacie proszę wpisać: **Symposium polsko-japońskie, luty 2020**

Łączymy pozdrowienia

Bogna Dziechciaruk-Maj

Dyrektor Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha

Prof. dr hab. Jerzy Malinowski

Prezes Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata

Komitet Polska-Japonia 2019

PS.

Wszelkie pytania i uwagi prosimy kierować na adres email: muzeum@manggha.pl

Spotkanie jubileuszowe „Sztuka syntezy sztuk”

z okazji 20-lecia działalności Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata i poprzedzających go Stowarzyszenia Sztuki Nowoczesnej w Toruniu i Stowarzyszenia Sztuki Orientu w dniu 18 stycznia 2020 roku.

Otwarcie spotkania:

Szanowni Państwo, Drogie Koleżanki, Drodzy Koledzy,

Otwieram po pięciu latach kolejne rocznicowe spotkanie, obecnie związane z 20-leciem działalności Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata i poprzedzających go Stowarzyszenia Sztuki Nowoczesnej (założonego w 2000 roku) w Toruniu i Stowarzyszenia Sztuki Orientu (powstałego w 2016) w Warszawie, które w 2011 roku połączyły się, tworząc obecną strukturę.

Witam członkinie honorowe Instytutu p. arch. Marię Piechotkową i prof. Swietłanę Czerwoną. Członek honorowy Edward Kajdański, specjalista w zakresie historii i sztuki Chin, który ze względu na stan zdrowia nie mógł przybyć na spotkanie, przesłał serdeczne pozdrowienia i życzenia owocnych obrad. Kilka dni temu przyszła wiadomość o śmierci dr. inż. Józefa Dąbrowskiego, wybitnego historyka i technologa papieru, członka honorowego naszego Instytutu, który zmarł 30 grudnia 2019 roku i został pochowany w Łodzi.

Pragnę przypomnieć nazwiska zmarłych członków honorowych Instytutu – prof. Zdzisława Żygulskiego jun. (2015) i prof. Zbigniewa Osińskiego (2019), a także autorów, współpracowników i opiekunów – arch. Kazimierza Piechotkę (2010), prof. Romana Marię Sławińskiego, wybitnego sinologa (2014), Avigdora Poséqa, ostatniego profesora historii sztuki na Uniwersytecie Hebrajskim pochodzącego z Polski (2016), oraz profesorów

Witolda Dobrowolskiego i Józefa Poklewskiego, którzy odeszli od nas w 2019 roku.

Ostatnie pięć lat przyniosło Instytutowi spore osiągnięcia. Na podstawie decyzji Ministra Nauki i Szkolnictwa nr 513/Kat/2017 z 25 października 2017 roku Instytut w wyniku parametryzacji został placówką badawczą. W Komunikacie MNiSW z 16 stycznia 2019 roku w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe Instytut ujęto w poziomie I wykazu (poz. 309) z 80 punktami.

Placówka uzyskała dwa granty z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki MNiSW, w tym duży: „Korpus dzieł malarskich Henryka Siemiradzkiego”, grant British Library i Fundacji Arcadia „Digitalisation and Preservation of the Manuscripts and Documents at the Biblioteca Generale di Terra Santa and the Franciscan Archives in Old Jerusalem”, środki na projekty z Instytutu Polonica MKiDN, w tym: „Rezydencje i siedziby szlacheckie na terenie W. Ks. Litewskiego” oraz liczne dofinansowania publikacji książek i czasopism z MNiSW (Działalność upowszechniająca naukę) i MKiDN (Instytut Książki).

Instytut, głównie we współpracy z Wydawnictwem Tako w Toruniu, opublikował w latach 2015-2019 sto książek i tomów roczników (łącznie ze znajdującymi się jeszcze w druku). Wydaje 10 czasopism i 6 serii, a także książki poza seriami. Zorganizował i współorganizował 20 konferencji, głównie międzynarodowych.

Jednak Instytut od początku istnienia zawsze znajdował się w trudnej sytuacji finansowej, nie posiadając stałych dochodów na badania, konferencje, publikacje i utrzymanie siedziby przy ul. Foksal. Statutowo nie prowadzi działalności gospodarczej. Dzięki współpracy z Wydawnictwem Tako udało się nam zorganizować działalność wydawniczą. Po moim otwarciu zagadnienia finansowe i sprawy wydawnicze przedstawią dr Magdalena Furmanik-Kowalska (wicedyrektor) i Tomasz Klejna – szef Wydawnictwa Tako.

Zakres zainteresowań Instytutu odróżnia go od katedr uniwersyteckich. Nie prowadzi zasadniczo badań dawnej sztuki zachodnioeuropejskiej, wychodząc

za to w kierunku niemal nieobecnych dotychczas w Polsce studiów nad sztuką Azji, Afryki, Ameryki Łacińskiej, ale także Europy Południowo-Wschodniej i Wschodniej, wreszcie sztuki mniejszości narodowych (Ormian, Tatarów i Żydów). Skupia obok historyków sztuki – architektów, etnologów, konserwatorów dzieł sztuki, orientalistów i teatrologów.

Układ spotkania oddaje historię naszego środowiska, które zrodziło się w kręgu Zakładu Historii Sztuki Nowoczesnej i Pracowni Sztuki Orientu na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. W Toruniu miały miejsce pierwsze Konferencje Sztuki Nowoczesnej oraz Toruńskie Spotkania Historyków i Konserwatorów Sztuki Orientu.

Pierwszy panel naszego spotkania, który poprowadzi prof. Anna Markowska (przewodnicząca Rady Naukowej Instytutu), dotyczy sztuki współczesnej (w tym nowych mediów) i krytyki artystycznej, którymi zajmowało się dawne Stowarzyszenie Sztuki Nowoczesnej w Toruniu. Do tego zakresu wpisują się badania nad sztuką polską na emigracji.

Po założeniu Stowarzyszenia Sztuki Orientu w Warszawie ukształtował się zakres badań sztuki Azji i Afryki, a przy stowarzyszeniu powstała Sekcja Sztuki Ameryki Środkowej i Południowej. W 2019 roku ważne wydarzenia wiązały się z działalnością Komitetu Polska-Japonia. Ten zakres będzie przedmiotem drugiego panelu, który poprowadzi dr Joanna Wasilewska (była pierwsza wiceprezes stowarzyszenia).

W kręgu obydwu stowarzyszeń rozwinęły się badania nad Europą Południowo-Wschodnią i Wschodnią, obejmujące sztukę Bizancjum i wschodniego chrześcijaństwa na Bałkanach, Rusi, badania nad sztuką XVII-XX wieku w Polsce, Europie Środkowej i Wschodniej, nad sztuką Żydów, Ormian i Tatarów. Ten panel poprowadzi prof. Waldemar Deluga – wiceprezes Instytutu.

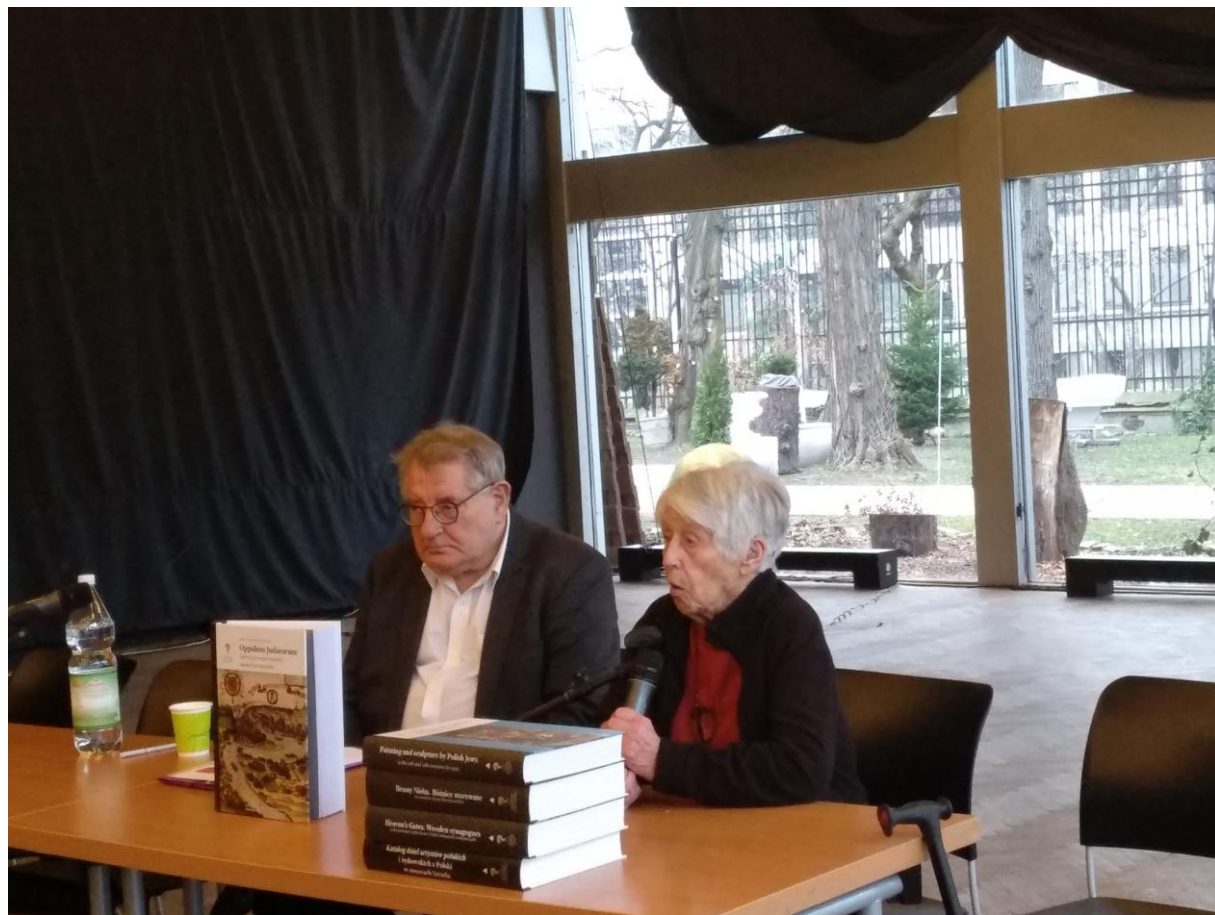
Panele zostaną poprzedzone wspomnieniem o dr. Józefie Dąbrowskim, prezentacjami tomu „Oppidum Judeorum” przez p. Marię Piechotkową oraz ostatniej, wydanej pośmiertnie książki prof. Witolda Dobrowolskiego przez prof. Teresę Grzybkowską.

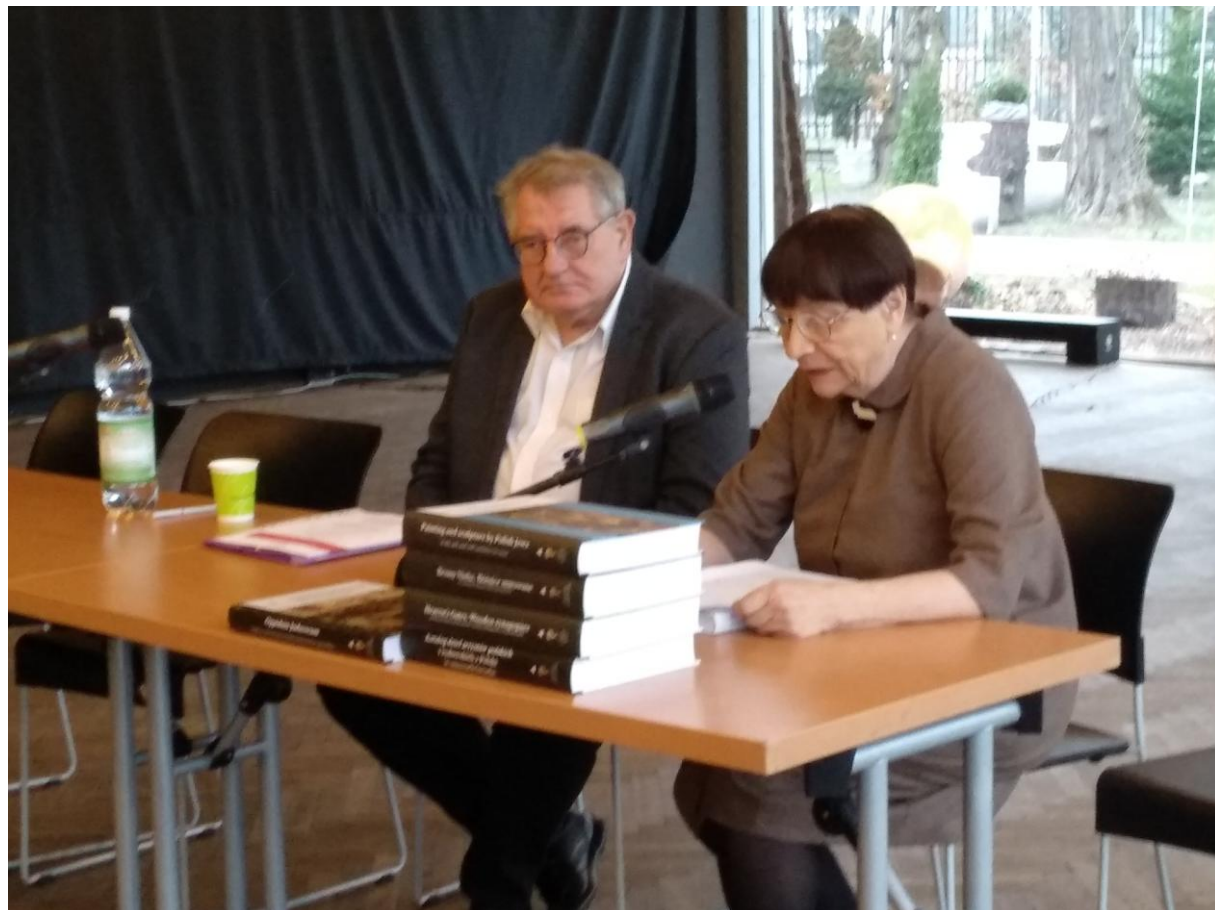
Na koniec pragnę przypomnieć, że Instytut ma swojego naukowego patrona. Jest nim prof. Joseph (Józef) Saunders, pochodzący z Londynu, następca prof. Franciszka Smuglewicza na stanowisku kierownika Oddziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Wileńskiego, który pierwszy na europejskich uniwersytetach został profesorem zwyczajnym „literatury sztuk pięknych”. Jego wykłady (drugie po Dominiku Fiorillu w Getyndze), których słuchało pierwsze pokolenie polskich romantyków (w tym Adam Mickiewicz i Kanuty Rusiecki), obejmowały swoim zakresem sztukę współczesną całej Europy (od Włoch do Anglii i Rosji), sztukę starożytną Egiptu, Grecji, Etrusków, Rzymu, Żydów („Hebrajczyków”), sztukę Azji – Persji i Indii, a także zagadnienia myśli o sztuce. Pierwszy wykład „Discours sur l’influence et l’utilité des arts imitatifs” (O wpływie i użytku sztuk naśladowczych) wygłosił na otwarciu roku akademickiego 1810. Był autorem pierwszego naukowego tekstu o sztuce polskiej – „Wiadomości o życiu i dziełach Szymona Czechowicza” (1817) i promotorem pierwszej pracy magisterskiej z historii sztuki w Europie – „O stylu rzeźby u Egipcjan i badaniu przyczyn, które wpłynęły na uniformizację jej stylu”, napisanej przez Wincentego Smokowskiego. Konferencję jemu poświęconą przygotowaliśmy w 2010 w Toruniu.

Prof. Jerzy Malinowski

Prezes

Fotografie wykonała Lidia Gerc.

Teresa Grzybkowska

Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata

Wspomnienie o Profesorze Witoldzie Dobrowolskim

Podróż do Włoch Elżbiety Lubomirskiej i Stanisława Kostki Potockiego.

Geneza łańcuckiej kolekcji starożytności

Profesor Witold Dobrowolski był człowiekiem szczęśliwym, spełnionym w życiu osobistym i zawodowym. Mieliśmy szczęście cieszyć się jego przyjaźnią, odwiedzał nas często w Warszawie, lubił oglądać i komentować pejzaże fotograficzne Andrzeja, zwłaszcza te z Hiszpanii i Paryża.

Był archeologiem śródziemnomorskim, historykiem sztuki i pasjonatem sztuki niemal we wszystkich jej odmianach, także kolekcjonerem. Szczególnie cenił ceramikę wszystkich epok, posiadał piękny zbiór naczyń z międzywojnia. Zjawiska artystyczne traktował globalnie, znał i cenił sztukę współczesną, był przyjacielem artystów. Dlatego w latach 90. XX wieku jego wykłady w gdańskiej Akademii Sztuk Pięknych i założonej przeze mnie historii sztuki na Uniwersytecie Gdańskim były prawdziwym sukcesem. Szlify uczonego zdobył pod kierunkiem prof. Kazimierza Michałowskiego, cieszącego się w świecie nauki ogromnym autorytetem, który nadał bieg jego karierze, wskazał Etrusków jako temat na wiele lat pracy, nikt wówczas Polsce nie zajmował się tym tematem. Profesor Dobrowolski stał się jednym z najwybitniejszych etruskologów w skali światowej. Uczestniczył w ekspedycjach archeologicznych we Włoszech i Egipcie. Pisał o sztuce Etrusków, mitach morskich antyku, opublikował piękny katalog waz greckich z kolekcji wilanowskich, wydany przy okazji wystawy. Niemal pół wieku pracował w Muzeum Narodowym w Warszawie, kierując działem sztuki starożytnej. Zrobił kilka wystaw, m.in. *Świat*

Etrusków (1990), *Wokół „Quo vadis”*. *Sztuka i kultura Rzymu czasów Nerona* (2001), *Sport i Olimpiady w starożytności* (2004), *Wazy greckie w kolekcji Stanisława Kostki Potockiego* (2007) – ta ostatnia nagrodzona Sybillą. Wyjątkowo piękna była wystawa rzeźb Igora Mitoraja w Pałacu Prezydenckim ze znakomitą katalogiem zawierającym m.in. jego własny esej, w którym dał mistrzowską analizę sztuki tego zafascynowanego antykiem greckim artysty. Rozumiał język twórców różnych epok; artyści etruskiego, Smuglewicza, Siemiradzkiego, Mitoraja. Witek, jak nazywali Go przyjaciele, był niezrównanym towarzyszem rzymskich i neapolitańskich wypraw po muzeach, placach i budowlach, jego wiedza dorównywała wyjątkowej wrażliwości artystycznej. Znał doskonale Rzym, przebywając kilkakrotnie na stypendiach prof. Karoliny Lackorońskiej, jej też dedykował swą ostatnią książkę. Ostatnie dziesięć lat życia spędzał Profesor Dobrowolski między Warszawą a ukochanymi Włochami, zwłaszcza Neapolem, które to miasto darzył równie wielką miłością.

Witold Dobrowolski napisał kilka znakomitych artykułów wykazujących jak bardzo rozumiał, co dzieło sztuki ma do powiedzenia. Podziwiam szczególnie dwa studia. W jednym dał mistrzowską analizę ikonograficzną Sali Jadalnej w Białym Domu w Łazienkach. Odkrył decydującą rolę posągu Wenus-Izydy w zrozumieniu złożonej wolnomularskiej ikonografii tej Sali. Dał też odkrywczą interpretację budowli znanej jako Świątynia Diany w Arkadii Heleny Radziwiłłowej. Udowodnił, że jest to świątynia poświęcona Dianie Artemidzie Efeskiej – Dawczyni życia, a nie Dianie Łowczyni niosącej śmierć. Owa Diana Artemida Efeska odgrywała ważną rolę w programie wolnomularskim.

Ostatnimi laty fascynowało go nowe odczytanie głęboko erudycyjnego malarstwa Henryka Siemiradzkiego. Obaj – uczone i artysta stali się partnerami w tym ponadczasowym dyskursie twórcy i interpretatora. Dobrowolski należał do zespołu stworzonego przez prof. Jerzego Malinowskiego przygotowującego „Korpus malarstwa Henryka Siemiradzkiego”. Artykuły Dobrowolskiego o *Sądzie Parysa* i wazach greckich w twórczości Siemiradzkiego nadały nowy wymiar badaniom nad

obrazami rzymskiego mistrza. Udowodniły, że wiedza artysty była na miarę uczonej erudycji. Profesor pragnął jeszcze napisać książkę o malarstwie Franciszka Smuglewicza, która zapewne byłaby niezmiernie ważna dla badań nad szeroko pojętą kulturą polskiego Oświecenia. Zachowały się, w zbiorach rodziny, notatki i materiały Profesora do tej pracy, która teraz czeka na badacza chętnego, by podjąć trud zdefiniowania nowych ustaleń Dobrowolskiego i kontynuacji własnych badań nad twórczością tego artysty – ważnego dla sztuki polskiego Oświecenia.

Ostatnia książka *Podróż do Włoch Elżbiety Lubomirskiej i Stanisława Kostki Potockiego. Geneza łańcuckiej kolekcji starożytności* jest książką niezwykle fascynującą. Została bowiem oparta na niemal rocznej korespondencji ponad 60 listów pisanych przez Stanisława Kostkę Potockiego z Karsbadu i Włoch od lipca 1785 do maja 1786 (list szedł niekiedy 2 miesiące, wszystkie podlegały cenzurze urzędników królewskich) do żony pozostającej w ogrodach Olesina i przebudowującej apartamenty własny i męża. Pilnie nasłuchiwała wiadomości o zakupach waz, rzeźb, obrazów, ale też szczególnie lubianych przez siebie gemm.

Zarówno księżna Elżbieta Lubomirska, jak i hrabia Stanisław Kostka Potocki byli osobowościami wyrazistymi. Lubomirska, dysponująca gigantycznym majątkiem, wykształcona i znana w świecie europejskiej arystokracji, ceniła swego zięcia za znajomość sztuki. Potocki, wykształcony w Turynie, znał Italię dzięki wcześniejszym tam pobytom, a dzięki własnym pasjom stał się wielkim miłośnikiem i znawcą sztuki włoskiej i znanym w Polsce entuzjastą sztuki antycznej. Jego napisany po latach, oparty na wiedzy i wynikający z autopsji *Winckelmann polski* był pierwszą w języku polskim książką o sztuce starożytnej, do dziś wznawiana nie tracącą na aktualności, podobnie jak wydana w 1820 roku *Podróż do Ciemnogrodu*. W podróż do Włoch Lubomirska i Potocki wyruszyli po kompromitującej stronnictwo Czartoryskich aferze Dogrumowej, sprawie tej Dobrowolski poświęca cały duży rozdział.

Wydawało się, że konstrukcja *Podróży do Włoch Elżbiety Lubomirskiej i Stanisława Kostki Potockiego...*, oparta na cytatach w wielkich fragmentach

we francuskim oryginale i tłumaczeniach, może wywołać czytelnicze znużenie. Nic mylniejszego. Książka jest pasjonująca, czyta się ją niemal jednym tchem, Autor bowiem pokazuje, jak kolekcja może stać się przedsięwzięciem o charakterze politycznym.

Lubomirska, skompromitowana aferą Dogrumowej, wyjechała w marcu 1785 roku do Karsbadu wraz z zięciem Stanisławem Kostką Potockim. W Karsbadzie, gdzie było wyborne towarzystwo, księżna marszałkowa podjęła decyzję podróży do Włoch, zapewne na wiadomość o takiej wyprawie księcia Stanisława Poniatowskiego, znanego kolekcjonera, związanego z nielubianym przez nią królem. Wyprawa miała więc cel polityczny i prestiżowy – z takiego punktu widzenia spogląda Dobrowolski na zakupy dzieł sztuki dokonywane przez księżną marszałkową. Potocki mający opinię wybornego konesera, znany w Rzymie, ale i Neapolu, pomagał teściowej w zdobywaniu dobrych i efektownych dzieł sztuki.

Tak więc z Karsbadu przez Wiedeń wielka karawana, m.in. z chirurgiem, kuchmistrem, służbą, która wyprzedzała Lubomirską i jej świtę, by przygotować kwaterę, udała się do Włoch. Zatrzymywano się i zwiedzano Wenecję, Padwę, Vicenzę, Mediolan i okolice, zabawiono nieco w Bolonii, potem dłużej w Rzymie i najdłużej w Neapolu, po czym ponownie w Rzymie. Wspaniałe były to podróże – długie, bez pośpiechu, kiedy można było do woli nasycić się pięknymi widokami i atmosferą miejsca. I choć celem nie były włoskie wakacje, ale poważny trud kolekcjonerski, to po drodze niemal codziennie bywano w operze, czy też słuchano muzyki na koncertach. Lubomirska zachwyciała się głosem sławnych śpiewaków. Muzyka była chyba jej największą pasją, obok astronomii kultywowanej w Łańcucie już w latach późniejszych. Na wszystko starczyło czasu. Łącznie niespełna pięć miesięcy przeznaczono (niemal trzy w Neapolu) na zakup różnych waz attyckich czarno- i czerwonofigurowych, waz czarno pokostowanych, attyckich i południowoitalskich, a także waz Gnathia. Nie było w tym zbiorze waz orientalizujących korynckich, uznawanych przez Potockiego za najstarsze, ale Lubomirska kupiła w Neapolu wazy z *impasto i bucchero*. Zespół zabytków klasycznych kupionych przez księżną Lubomirską

w czasie pobytu w Neapolu i Rzymie na przełomie 1785 i 1786 roku nigdy jako całość nie był przedmiotem zainteresowania uczonych. Inaczej jest z rzeźbami marmurowymi, zwłaszcza tymi, które uchodzą za perły kolekcji łańcuckiej. Są to: *Hermes na baranie*, „*Dionizos*” *na panterze* oraz *Amor na lwie*, które należą do najlepiej opracowanych i znanych dzieł antycznych nie tylko w Łańcucie, ale i w Polsce.

Łącznikiem między kolekcjami łańcucką i wilanowską jest zespół waz z *impasto* i *buccherò*, kupiony przez marszałkową i pozostawiony w Wilanowie gdy przekazywała córce Aleksandrze i Stanisławowi Kostce Potockim pałac wilanowski.

Zbiór waz w Łańcucie to nie tylko największy jednorodny zespół wczesnej ceramiki kampańsko-etruskiej w Polsce, ale także rzadki poza Italią w XVIII wieku przykład jednorodnego zbioru ceramiki tego typu związany z okresem dominacji kultury etruskiej w Kampanii. Z tej wyprawy przywiózł też Stanisław Kostka piękny posąg *Leżącej Menady*, kupiony przez marszałkową w Rzymie i ofiarowany Potockiemu, który do dzisiaj znajduje się w Wilanowie.

Zbiory starożytne waz i rzeźb zgromadzone w Łańcucie należą do najcenniejszych dzieł sztuki antycznej w Polsce obok zbioru wilanowskiego i nieborowsko-arkadyjskiego. Warto też sobie uświadomić, że dla swoich rzeźb antycznych Lubomirska stworzyła wyjątkową, niezwykle oryginalną architektonicznie galerię w pałacu w Łańcucie. Poza dwoma hermami rzeźby szczęśliwie nie zostały w 1944 roku przez Potockich, spadkobierców marszałkowej, wywiezione za granicę.

Książka Witolda Dobrowolskiego jest bardzo atrakcyjna nie tylko ze względu na uporządkowanie i scharakteryzowanie łańcuckich zbiorów starożytności. Ważne są także zawarte w listach Potockiego wiadomości o życiu codziennym i artystycznym tego czasu i obyczajach europejskiej arystokracji.

Waldemar Deluga

Wiceprezes Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata

Profesor Uniwersytetu Ostrawskiego

„Series Byzantina” w piętnastolecie publikacji*

Piętnasty tom „Series Byzantina”, jubileuszowy, zamyka wieloletnią pracę badawczą uczonych z wielu krajów. Artykuły zawarte w poszczególnych rocznikach ukazują kierunki poszukiwań naukowych zaprzyjaźnionych instytucji w Europie Środkowej. Kiedy zaczynaliśmy dyskusję dotyczącą powołania pisma naukowego nie mieliśmy wsparcia instytucji naukowych. Dyskusje prowadzone w Kijowie i Gdańsku doprowadziły do umieszczenia pierwszych artykułów w wersji elektronicznej, zanim ukazał się pierwszy tom¹. Nie dysponowaliśmy wówczas odpowiednimi środkami finansowymi, aby wydać książkę, została zatem wówczas stworzona strona internetowa, prowadzona przez Walerego Bułhakowa. Pojawiły się przede wszystkim teksty naukowe archeologów, ale również historyków sztuki. Chodziło nam o to, by wspomóc naszych rówieśników w starcie zawodowym. Tradycyjna forma przetrwała, internetowa wersja jest dostępna w przestrzeni wirtualnej, ale już nie pojawiają się na niej nowe publikacje.

W roku 2003, dzięki uprzejmości wydawnictwa Neriton w Warszawie, mogliśmy opublikować tom I, a w nim artykuły dotyczące sztuki postbizantyńskiej w Rzeczypospolitej i w Mołdawii. Publikacja zbiegła się z

* Artykuł powstał w ramach projektu *The Construction of the Others in Medieval Europe* – University of Ostrava, IRP 2018020.

¹ <http://www.archaeology.kiev.ua>.

powołaniem nowej instytucji: Polskiego Stowarzyszenia Sztuki Orientu, która wspierała nas w dalszych badaniach naukowych. Autorzy artykułu wstępnego, umieszczonego w tomie I „Series Byzantina”, odwoływali się do przedwojennych prac naukowych polskich i rumuńskich historyków sztuki. Tom ten uzyskał duże uznanie, doczekał się również wnikliwej recenzji, opublikowanej w 2005 roku na łamach belgijskiego czasopisma „Byzantion”².

Kolejny tom dotyczył związków między literaturą a sztuką. Jako pokłosie pierwszej konferencji organizowanej w skali ogólnopolskiej w roku 2003, z inicjatywy ks. Michała Janochy, stał się miejscem dyskusji przedstawicieli wszystkich ośrodków naukowych w Polsce, w których prowadzono badania z zakresu historii sztuki bizantyńskiej i postbizantyńskiej. Odwołując się do tradycji badań prowadzonych w ramach studiów patrologicznych na ATK, a później UKSW, chcieliśmy włączyć się do dyskusji. Barbara Dąb-Kalinowska zarysowała zagadnienie, odwołując się do swoich poprzedników – Jerzego Topolskiego i Ryszarda Kiersnowskiego oraz zagranicznych historyków sztuki. Michał Janocha i Józef Naumowicz ukazali podstawy teologiczne badań oraz sposoby prowadzenia komparatystyki literatury i sztuki. Spotkanie, które odbyło się na warszawskich Bielanach, przyczyniło się do ugruntowania pozycji młodego Instytutu Historii Sztuki UKSW.

W kolejnych latach powstawały nowe międzynarodowe projekty, jak np. opracowanie pamiątek z peregrynacji do Ziemi Świętej. W tomie III „Series Byzantina” z 2005 ukazały się materiały z konferencji dotyczące tzw. proskenytariów, malowanych temperą na płótnie dużych kompozycji, przywożonych z Jerozolimy do Europy przez prawosławnych pielgrzymów³. Warszawskie spotkanie z 2003 roku zainicjowało dalsze poszukiwania naukowe. Z inicjatywy Maata Immerzeela i Magdaleny Łaptaś rok później odbyło się kolejne spotkanie, tym razem w Holandii na zamku w Hernen. Materiały ukazały się w tomie „Eastern Christian Art” w 2005 roku⁴. Rok wcześniej powołane czasopismo z inicjatywy, wymienionego wyżej,

² „Byzantion”, 75, 2005.

³ M. Bołtryk, *Pamiątki z Jerozolimy*, „Przegląd Prawosławny”, 11 (2003), http://www.przegladprawoslawny.pl/articles.php?id_n=507&id=8.

⁴ „Eastern Christian Art”, 2 (2005).

holenderskiego uczonego z Lejdy stało się miejscem dyskusji na temat sztuki chrześcijańskiej Bliskiego Wschodu⁵. Trwająca od prawie dwóch dekad współpraca zaowocowała szeregiem publikacji dotyczących tego regionu geograficznego.

Kolejne lata przyczyniły się do powołania wspólnego projektu, zainicjowanego przez Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie⁶. Uczestnicy badań naukowych wydawali indywidualnie lub w pracach zbiorowych wyniki swoich poszukiwań.⁷

W roku 2005 zorganizowaliśmy krajową konferencję pt.: *Oriens ex alto. Sztuka i liturgia w Kościele Wschodnim*. Ks. Michał Janocha i ks. Józef Naumowicz podkreślali ogromne znaczenie tego zagadnienia, zapomnianego i zepchniętego na margines w sekularyzowanym świecie. Publikując materiały w piątym tomie *Series Byzantina*, odwołaliśmy się do ewangelicznej modlitwy z pierwszego rozdziału Ewangelii św. Mateusza (Mt 1,78), przywołując ogromną więź między liturgią a sztuką. Właśnie we współczesnych badaniach naukowych istotny jest powrót do początków badań, do dokumentacji zabytków, by odtworzyć przeszłość. Ikony odarte z kontekstu liturgicznego nie mają znaczenia, pozostają w muzeach i kolekcjach prywatnych, dawno rozpatrywane są jednostkowo bez odwołania do ich historii, miejsca pierwotnego występowania.

W kolejnych tomach, które ukazywały się pod auspicjami Polskiego Instytutu Badań nad Sztuką Świata (od tomu VI), coraz częściej pojawiały się artykuły dotyczące sztuki pogranicza Afryki, Azji i Europy. Na ten temat została zorganizowana międzynarodowa konferencja w klasztorze kapucynów w Zakroczymiu pod Warszawą w 2008. W tomie VI „*Series Byzantina*” ukazały się artykuły będące pokłosiem wspomnianej konferencji.

⁵ „*Eastern Christian Art*”, 1 (2004).

⁶ M. Immerzeel, *Souvenirs of the Holy Land: The Production of Proskynetaria in Jerusalem*, [w:] *Visual Construct of Jerusalem*, Turnhout 2014, s. 463-470; M. Nagy, *Proskynetaria as Devotional Objects and Preservers of Ethnic Identity*, [w:] *Visual Construct of Jerusalem ...*, s. 471-477.

⁷ W. Deluga, *Panagiotafitika. Greckie ikony i grafika cerkiewna*, Kraków 2008.

Udało się nam zaprezentować nasze środowisko naukowe w świecie. W zamieszczonych wstępach do każdego tomu zostały omówione osiągnięcia polskich historyków sztuki i wiodących ośrodków w naszym kraju. Nie wszystkie konferencje doczekały się publikacji, brak środków finansowych, brak wsparcia instytucji macierzystych, powodowały ogromne trudności. Właśnie w ramach naszego stowarzyszenia pozyskiwaliśmy środki z zewnątrz, a czasami wspomagali nas anonimowi darczyńcy opłacający drukarnie, czy też koszty dystrybucji darmowych egzemplarzy. Tak działo się przez lata.

Ze szczególnym zainteresowaniem śledziliśmy badania naukowe dotyczące sztuki nubijskiej. W latach 1908-1912 brytyjscy archeolodzy przeprowadzili wykopaliska w Faras w Sudanie i odkryli liczne relikty, oprócz tych z okresu chrześcijańskiego, które są obecnie przechowywane w wielu instytucjach na świecie. Raport z wyników przedstawił Francis Llwellyn Griffith, który był odpowiedzialny za kampanie wykopaliskowe. Kilkadziesiąt lat później Kazimierz Michałowski rozpoczął prace wykopaliskowe w tym samym miejscu, które wcześniej badali brytyjscy archeolodzy. Wykopano wzgórze, na którym kiedyś stała arabska cytadela, w tym nubijski klasztor. Polscy naukowcy nie mieli pojęcia, co kryło się w sztucznym wzgórzu. Ich odkrycia – pierwszy obraz przedstawiający św. Michała Archaniola i Madonnę z Dzieciątkiem, a także stele pogrzebowe biskupów Paforas – wzbudziły wielkie poruszenie w świecie nauki. Pierwsze kampanie wykopaliskowe, zapoczątkowane w 1960 roku, dotyczyły metody ratowania fresków przed planowanym zalaniem terenu po zakończeniu budowy tamy na Nilu. Polscy konserwatorzy opracowali technologię usuwania malowideł ze ścian odkrytej katedry nubijskiej i przenoszenia ich w bezpieczne miejsce. Połowę zabrano do Warszawy, resztę – do Chartumu. Po przybyciu do Europy freski pokazywano na kilku wystawach w Paryżu i Essen (1969), a ostatecznie wystawiono je w 1972 roku w specjalnie założonej warszawskiej galerii⁸. W 2002 roku odbyli kolejną podróż do Wiednia. Od wielu lat trwa remont Muzeum Narodowego w Warszawie, a jego celem jest modernizacja stałych

⁸ K. Michałowski, *Od Edfu do Faras*, Warszawa 1974.

wystaw. Decyzja o renowacji Galerii Faras, podjęta w 2013 roku, umożliwiła zmianę aranżacji wystawy. W 2014 roku została otwarta nowa ekspozycja Galerii Faras w Muzeum Narodowym w Warszawie⁹. Wydarzenie to stało się impulsem do ponownych badań, stąd konferencje, które zorganizowano jesienią wspomnianego roku. Pierwsza pt.: *Malowidła z Faras. 50 lat w Polsce* skupiła badaczy omawiających historię odkrycia, przywiezienia ich do Polski, historię galerii, a następnie zagadnienia związane z warsztatem malarzy oraz poszczególnymi przedstawieniami, znajdującymi się obecnie w Warszawie i Chartumie¹⁰. Kolejną inicjatywą była krajowa konferencja poświęcona malarstwu nubijskiemu, zorganizowana w listopadzie 2015 roku z inicjatywy Magdaleny Łaptaś z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Jak podkreślił otwierający obrady ksiądz biskup Michał Janocha, malarstwo chrześcijańskie w dzisiejszym Sudanie jest źródłem wiedzy o kulturze mieszkańców Afryki. Sugerował on badania porównawcze między odległymi od siebie realizacjami malarskimi od Etiopii aż po Kapadocję. Rozważania dotyczące ikonografii były skupione przede wszystkim na poszukiwaniu źródeł literackich, niekiedy odległych i być może nieznanych w Nubii oraz porównaniach ikonograficznych z dziełami równie odległymi. Dyskusje te nie wyczerpały zagadnień dotyczących samej sztuki nubijskiej. Pomocne są badania technologiczne malowideł, użytych w nich spoiw i pigmentów. Bo kiedy mamy do czynienia z zabytkami z różnych epok, nawarstwieniami w malowidłach ściennych, czy też różne poziomy wykonania poszczególnych kompozycji, wówczas są pomocne wyniki poszukiwań technologicznych. W konferencji znalazł się jedynie jeden referat na ten temat. Rok później Magdalena Łaptaś ponownie przygotowała konferencję, tym razem w obsadzie międzynarodowej, wykorzystując sugestie biskupa Janochy.

⁹ B. Mierzejewska, *Galeria Faras w nowej odsłonie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 4 (2015), s. 11-23.

¹⁰ „*Malowidła z Faras. 50 lat w Polsce*” – konferencja w Warszawie, [w:] *Nauka w Polsce*, 6 X 2015, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C406776%2Cmalowidla-z-faras--50-lat-w-polsce--konferencja-w-warszawie.html>.

Zagadnieniom archeologii od samego początku staramy się poświęcać dużo miejsca. Wychodzimy bowiem z założenia, że umiejętne odczytywanie wyników badań przez historyków sztuki pozwoli nam w przyszłości na nowo napisać historię sztuki pierwszych wieków chrześcijaństwa w Europie Środkowej. Już podczas dyskusji w Kijowie w latach 90. ubiegłego wieku z Walerym i Wiktoria Bułhakowymi, dostrzegaliśmy brak dialogu archeologów i historyków sztuki. Zbiory muzealne reliktyw archeologicznych, wydobyte jeszcze w XIX i na początku XX wieku, wciąż czekają na szczegółowe opisanie naukowe; niejednokrotnie ich pochodzenie uległo zatarciu w wyniku przemieszczeń kolekcji i powierzchownego katalogowania. Stało się tak szczególnie na Wschodzie Europy, gdzie przesiedlenia reliktyw z powodu wojen, konfliktów i polityki totalitarnej przyczyniły się do destrukcji ogromnej części spuścizny artystycznej.

Jest zatem konieczne, abyśmy powrócili do historii badań przeprowadzonych w poprzednich dekadach. Mamy już w tej dziedzinie ciekawe osiągnięcia. Przykładem była wystawa obiektów i reliktyw z Czerwienia, zorganizowana w Tomaszowie Lubelskim i Krakowie oraz przedstawiona przez Piotra Kruka w jednym z tomów „Series Byzantina”. Należy również wspomnieć katalog „ruteników” z kolekcji polskich¹¹. Wielokrotne prace wykopaliskowe prowadzone na wschodzie Polski, w miejscach, w których w ostatnim stuleciu pozyskano cenne znaleziska, przyczyniają się do uzupełnienia naszej wiedzy. Dotyczy to szeroko zakrojonych, powtarzających się wykopalisk prowadzonych w Chełmie, mieście księcia Daniela Romanowicza¹². Prace archeologiczne prowadzone od 2010 roku pozwoliły ponownie zbadać rezydencję księcia; odkryto niewielką strukturę, prawdopodobnie wieżę

¹¹ M. P. Kruk, A. Sulikowska-Gaska, M. Wołoszyn, *Sacralia Ruthenica: dzieła staroruskie bądź z Rusią związane z metalu i kamienia w Muzeum Narodowym w Krakowie i Muzeum Narodowym w Warszawie*, Warszawa 2006.

¹² A. Budko, *Źródła pisane i archeologia: przykład Góry Kościelnej w Chełmie*, „Kwartalnik Historyczny”, CXXIII (2016), nr 2, s. 221-246, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_12775_KH_2016_123_2_01/c/11323-27681-1-SM.pdf.

mieszkalną, która była używana do XIV wieku. Prowadzono również prace wykopaliskowe w bazylice, miejscu, które było ostatnio badane prawie 100 lat temu. Muzeum w Chełmie od ponad dwudziestu lat organizuje wystawy i konferencje dotyczące regionu, a główną inicjatorką działań jest Krystyna Mart.

Należy nadmienić, że pierwsi na forum międzynarodowym, w tomie XII, poinformowaliśmy o odkryciach archeologicznych w Puszczy Białowieskiej. Miejmy nadzieję, że najbliższe lata przyniosą nam rewelacje z tego regionu Polski i zostaną połączone siły zwaśnionych obecnie zespołów naukowych.

Dużo miejsca w kolejnych tomach „Series Byzantina” poświęciliśmy związkom między Bałkanami a innymi regionami naszego kontynentu. W Europie Środkowej badania porównawcze najczęściej dotyczą związków artystycznych między Wschodem i Zachodem. Niezwykle ważne są jednak poszukiwania dotyczące paralelnego kierunku: Północ – Południe. Niegdyś rumuński uczony Răzvan Teodorescu zaproponował prowadzenie badań właśnie w tym kierunku (między „Konstantynopolem a Krakowem”)¹³. Wśród rumuńskich i polskich historyków sztuki zostały podjęte tego typu działania (należy tu wymienić szczególnie Tadeusza Chrzanowskiego, współautora pierwszej poza granicami historii sztuki rumuńskiej¹⁴).

W kolejnych tomach publikowaliśmy artykuły z tego zakresu tematycznego, dotyczące najczęściej związków artystycznych między Polską a Mołdawią, a także prace rumuńskich, polskich, ukraińskich, brytyjskich, kanadyjskich i ukraińskich uczonych.

Pojawiły się zarówno teksty ogólne, jak i dotyczące ikonografii. Przykładem jest artykuł ukazujący wizerunki Św. Jana Nowego w mołdawskich freskach znajdujących się w cerkwiach klasztornych w Voroneț i Sucevița. Katarzyna

¹³ R. Theodorescu, *Le maniérisme et le “premier baroque” postbyzantin entre Pologne et Stambul, le cas moldave (1600-1650)*, „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik”, XXXVI (1982), s. 341- 351.

¹⁴ R. Brykowski, T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Rumunii*, Warszawa 1979. Cf. M. E. Enăscu, *Compte rendu*, „Revue Roumane d’histoire de l’art”, 1982.

Górecka omówiła różne źródła ikonograficzne, wzmiankując również, że relikwie świętego znajdowały się w XVII i XVIII wieku w monasterze ojców bazylianów w Żółkwi, stąd obecność kultu świętego na terenach Rzeczypospolitej. W Narodowym Muzeum Sztuki w Bukareszcie znajduje się fragment skrzyni relikwiarzowej (z XVI wieku) z przedstawieniem jednej ze scen z życia świętego. Skrzynia znajdowała się niegdyś w Żółkwi i badacze rumuńscy szukają dalszych jej części. Jedna z nich była notowana w kolekcji muzealnej we Lwowie. Właśnie relikwie świętego Jana Nowego i ich burzliwe dzieje stały się wątkiem ikonografii mołdawskich malowideł ściennych.

Rumuńska badaczka Anca Brătuleanu z Uniwersytetu Architektury i Urbanistyki w Bukareszcie zaprezentowała świątynie mołdawskie, skupiając się przede wszystkim na cerkwi monasteru Golia w Jassach, wskazując szereg elementów zaczerpniętych z polskiej sztuki renesansowej. Podstawą analizy porównawczej jest cerkiew wołoska we Lwowie, odbudowana w drugiej połowie wieku XVI. Uzupełnieniem problematyki związków artystycznych między Mołdawią a Rzeczpospolitą jest artykuł Dariusza Milewskiego, dotyczący wydarzeń związanych z zaślubinami Janusza Radziwiłła z córką hospodara Mołdawii Marią Lupu. W kręgu zagadnień sztuki mołdawskiej pozostaje kolejna rozprawa Mariny Sabados, omawiającej ikonostas z monasteru Moldovița, w której badaczka porównuje go z innymi realizacjami z XVII wieku.

Grafika cerkiewna, do niedawna w ogóle nieznana, znajduje coraz szersze zainteresowanie wśród uczonych nie tylko z regionu, ale również badaczy z krajów anglosaskich. Dlatego w „Series Byzantina” umieściliśmy prace Oskany Jurchyshyn-Smith, czy też Lidii Berezhnej, teksty dotyczące grafiki ukraińskiej. Cornel Tatai-Baltă, wybitny znawca grafiki rumuńskiej, zaprezentował siedmiogrodzki warsztat graficzny w Blaj. Autor odnajduje pierwowzory do kompozycji graficznych znajdujących się w drukach liturgicznych wydawanych dla rumuńskich unitów. Claire Brisby, zajmująca się od wielu lat grafiką bułgarską, tym razem poświęciła swoją rozprawę grafice z tzw. Archiwum z Samokova, w którym zachowało się szereg

niepublikowanych rycin wykonanych w XVIII i XIX wieku w technice miedziorytu. Nie znalazły się one w dwutomowej monografii grafiki greckiej Dory Papastratos, która nie знаła kolekcji przechowywanej w Bibliotece Narodowej w Sofii.

Z biegiem lat powstawały inicjatywy w innych miastach, a redakcja „Series Byzantina” patronowała tym przedsięwzięciom. Dwóch naukowców z kręgu i Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II i Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Piotr Grotowski i Sławomir Skrzyniarz, zorganizowało dwie międzynarodowe konferencje dotyczące sztuki bizantyńskiej. To oni połączyli wysiłki uczonych z Krakowa i Warszawy, by prowadzić wspólne w przyszłości poszukiwania, czego rezultatem są publikacje w naszym czasopiśmie. W tomie VIII „Series Byzantina” ukazały się materiały z konferencji pt.: *Towards Rewriting? New Approaches to Byzantine Archaeology and Art* z roku 2008¹⁵. We wrześniu 2012 przygotowali oni drugie sympozjum pt.: *Μίμνησις in Byzantine Art: Classical, Realistic or Imitative?*, na które również przybyło wielu badaczy z zagranicy. Tego samego roku, również w środowisku krakowskim, z inicjatywy Agnieszki Gronek zorganizowano konferencję poświęconą sztuce książki, a na niej znalazła się duża grupa referatów dotyczących ilustracji ksiąg liturgicznych z kręgu Kościołów Wschodnich.

Właśnie u progu nowego stulecia wśród inicjatyw bizantynologów polskich należy wymienić powołanie nowego ośrodka naukowego, *Ceraneum*, ku czci historyka prof. Waldemara Cerana, który podarował pośmiertnie swoją bibliotekę Uniwersytetowi Łódzkiemu. Prowadzone w Centrum *Ceraneum* badania mają z założenia charakter interdyscyplinarny, obejmujący różne pola zainteresowań i metodologie.

Rozwinał się też ważny ośrodek studiów bizantynologicznych w Instytucie Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego, prowadzony przez ks. biskupa Michała Janoche. Zorganizowane przez niego wraz ze współpracownikami

¹⁵ *Congrès et colloques internationaux*, „Gazette du livre médiéval”, 52-53 (2008), s. 112.

Aleksandrą Sulikowską-Gąską, Iriną Tatarową oraz Karoliną Wiśniewską konferencje naukowe *Bizancjum a Renesansy*, krajowa w 2008 roku oraz międzynarodowa w 2011 roku, przyczyniły się do wzrostu zainteresowania związkami artystycznymi chrześcijaństwa wschodniego i zachodniego¹⁶.

Wśród ważnych publikacji należy wymienić tom 21 (2008) „Ikonotheki”, dedykowany Prof. Barbarze Dąb Kalinowskiej, autorce wielu ważnych dla badań nad ikoną rosyjską XVII i XVIII wieku publikacji. Autorzy artykułów zaprezentowali wyniki najnowszych poszukiwań naukowych. W tomie tym umieszczono spis publikacji jubilatki. Kolejna księga pamiątkowa została poświęcona nieżyjącemu badaczowi Romualdowi Biskupskiemu. Wielu historyków sztuki miało okazję uczyć się od mieszkającego w Sanoku badacza prowadzenia poszukiwań naukowych w poszanowaniu godności drugiego człowieka.

Na północy Polski powstały dwa interesujące centra naukowe, to zespół prowadzony przez Grażynę Kobrzeniecką-Sikorską przy Uniwersytecie Wamińsko-Mazurskim w Olsztynie oraz Muzeum Ikon w Supraślu. Konferencje i wystawy dotyczące sztuki współczesnej przyczyniły się do zainteresowania ikoną XX i XXI wieku. Zainicjowane w 2008 roku wystawa i konferencja pt.: *Ikona dziś*, z inicjatywy ks. Michała Janochy, otworzyły nowe pola badawcze, długie dyskusje dotyczące teologii ikony i jej kanoniczności. Jak widać z późniejszych opracowań naukowych, poglądy teoretyków i historyków sztuki ewoluowały i pokazują wyniki dialogu i dyskusji uczonych, otwartych i gotowych na spory naukowe.

Muzeum Ikon w Supraślu zostało otwarte w 2006 roku. W ekspozycji pokazano dzieła z kolekcji Muzeum Okręgowego w Białymstoku, zarówno związane z cerkwią, jak i kultem w domu i podczas podróży. W muzeum znalazły miejsce zachowane fragmenty fresków, które zostały zdjęte po drugiej wojnie światowej z ruin zburzonego przez nazistów kościoła

¹⁶ *Bizancjum a Renesansy. Dialog kultur, dziedzictwo antyku. Tradycja i współczesność*, red. M. Janocha, A. Sulikowska, I. Tatarowa, Warszawa 2012.

klasztornego w Supraślu w lipcu 1944 roku. Zebrano też ciekawą kolekcję dzieł sztuki rosyjskiej. Warto wymienić cykl konferencji organizowanych przez muzeum, za każdym razem w innym ośrodku naukowym. Ukazało się już kilka tomów materiałów poświęconych ikonografii bizantyńskiej, a w nich szereg interesujących artykułów.

Wiele inicjatyw podejmowały dwa muzea na wschodzie naszego kraju: Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza i Muzeum Zamojskie. Ich największym wspólnym przedsięwzięciem była wystawa sztuki unickiej zorganizowana w 1996 roku. Jej katalog do dzisiaj jest wyznacznikiem kierunków badawczych. Miejmy nadzieję, że w 2020 roku powstaną kolejne inicjatywy dotyczące unii, tym razem z okazji 300-lecia Synodu zamojskiego.

Wspominaliśmy w wielu numerach o potrzebie przeprowadzenia inwentaryzacji ikon oraz wydawaniu katalogów zbiorów. Godne naśladowania jest Muzeum Historyczne w Sanoku. W roku 2013 został wydany katalog dzieł z XV wieku autorstwa Romualda Biskupskiego¹⁷. Nieżyjący polski historyk sztuki przyczynił się do popularyzacji kolekcji, znanej już poza granicami kraju. Tom II autorstwa Katarzyny Winnickiej dotyczy zespołu ikon z XVI wieku¹⁸. Badaczka według tego samego schematu, co jej poprzednik przedstawiała dzieła sztuki z tej samej kolekcji. W ostatnim czasie ukazała się kolejna jej publikacja, tym razem katalog ikon z XVII wieku¹⁹. Ten wieloletni projekt badawczy przyczyni się do poznania jednej z największych kolekcji ikon w Polsce. Przedsięwzięcie to godne jest naśladowania.

Niezwyczajnie ciekawym centrum badawczym stał się Nowy Sącz. W roku 2016 odbyła się międzynarodowa konferencja przygotowana w miejscowym

¹⁷ R. Biskupski, *Ikony z XV w. w Muzeum Historycznym w Sanoku. Katalog zbiorów*, t. I, Sanok 2013.

¹⁸ K. Winnicka, *Ikony z XVI w. w Muzeum Historycznym w Sanoku. Katalog zbiorów*, t. II, Sanok 2013.

¹⁹ Eadem, *Ikony z XVII w. w Muzeum Historycznym w Sanoku. Katalog zbiorów*, t. III, Sanok 2018.

Muzeum Okręgowym²⁰. Dotyczyła ona historii sztuki cerkiewnej w Rzeczypospolitej i krajach sąsiednich. W spotkaniu wzięli udział specjaliści z ośrodków uniwersyteckich Krakowa, Warszawy, Gdańska oraz instytucji muzealnych w Białymstoku, Przemyślu, Sanoku, a także goście z zagranicy z Węgier, Słowacji i Ukrainy. Konferencja miała na celu zgromadzenie uczonych zajmujących się w Polsce zagadnieniami związanymi z kulturą chrześcijaństwa wschodniego i zainicjowanie debaty na temat aktualnego stanu polskiej historii sztuki dotyczącej dziedzictwa prawosławnego i greckokatolickiego. Chcieliśmy tym samym nawiązać do poprzednich spotkań organizowanych w innych miejscach w Warszawie i Zakroczymiu, podczas których były prowadzone dyskusje na temat aktualnie prowadzonych prac i projektów, a wielu młodych uczonych miało okazję zaprezentowania wyników swoich poszukiwań. Materiały z konferencji ukazały się w nowej serii „Miscelanea”, w której będziemy umieszczać teksty w językach narodów zamieszkujących Europę Środkową.

W pierwszym dniu wspomnianej konferencji w Nowym Sączu zaprezentowano kolekcje ikon w muzeach, w których w ostatnich latach przeprowadzono zmianę ekspozycji, szczególnie w Muzeum Historycznym w Sanoku oraz w Muzeum Archidiecezjalnym w Przemyślu. Przedstawiono również ikony z Podlasia, znane w wielu przypadkach z przekazów ikonograficznych w postaci starych rycin, litografii i fotografii. Dodatkowo ukazano ikony nawiązujące do cudownych ikon, malowane w XVII i XVIII wieku. W drugiej części spotkania zaprezentowano przekazy literackie i ich nowy sposób odczytywania jako świadectwa wykształcenia Bizantyńczyków. Omówiono motywy ikonograficzne w malarstwie ikonowym i ściennym na Rusi i na Podlasiu.

W kolejnym dniu badacze przedstawili zagadnienia związane z ikonografią cerkiewną, w tym również nieznane dzieła sztuki o bogatej symbolice. Pokazane zostały ikony pochodzące z Podlasia, Lubelszczyzny, Małopolski i Ukrainy Zachodniej. Uczni z Węgier i Słowacji zaprezentowali nam dzieła

²⁰ D. Wysocka, Wokół sztuki cerkiewnej, „Przegląd Prawosławny”, 3 (2006), http://www.przegladprawoslawny.pl/articles.php?id_n=3954&id=8

związane ze sztuką cerkiewną Kościoła unickiego. Ukraińscy uczestnicy zaznajomili uczestników konferencji z zabytkami pochodzącymi z kolekcji Lwowa. Pojawiły się również prezentacje cerkwi budowanych w XIX wieku w stylu neobizantyńskim w Polsce.

Konferencja zapoczątkowała stałe spotkania uczonych zajmujących się sztuką Europy Środkowej z udziałem uczestników z krajów sąsiednich, nawiązując do dawnych Seminariów Niedzickich, które odbywały się w latach 1980-1991 z udziałem polskich, czeskich, słowackich i węgierskich uczonych. Wydanych zostało 7 tomów, w których zebrano bogaty materiał porównawczy. Seminaria te odbywały się na zamku w Niedzicy na Spiszu, w miejscu ważnym zarówno dla polskiej, węgierskiej, jak i słowackiej historii. Mimo wielu ograniczeń natury politycznej udało zorganizować niezwykle ciekawe spotkania tematyczne, które przyczyniły się do poznania badań naukowych naszych sąsiadów.

Następne sympozjum w Nowym Sączu odbyło się w październiku 2015 roku. w tzw. Miasteczku Galicyjskim przy Skansenie. Jego celem było podsumowanie dorobku badaczy młodego pokolenia w latach, kiedy kraje Środkowej Europy odzyskiwały niepodległość i nastąpiła swobodna wymiana myśli, a także poprawiły się znacznie możliwości podróżowania i komunikowania. Zaprosiliśmy naszych bliższych i dalszych sąsiadów, aby dyskutować nad historią kontaktów artystycznych w przeszłości. Podczas konferencji prezentowano referaty dotyczące sztuki cerkiewnej w kontekście związków z tradycją łacińską.

Szereg kolejnych konferencji inicjowanych przez Stowarzyszenie Sztuki Orientu i później Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, doczekało się publikacji, nie tylko na łamach „Series Byzantina”.

W 2006 roku została powołana Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich. Przeprowadzono wstępne prace inwentaryzacyjne zabytków, księgozbiorów oraz dokumentów pochodzących z dawnych kościołów na dawnych Kresach Wschodnich. W tym samym roku włączyliśmy się w nurt

poszukiwań naukowych, rozpoczynając inwentaryzację ormiańskich zabytków ruchomych znajdujących się w Polsce. Pomagaliśmy Fundacji, wówczas znajdującej się w Archiwum Archidiecezjalnym na Bielanych w Warszawie. Podjęliśmy również współpracę międzynarodową, mając okazję prezentacji pierwszych wyników podczas międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez Bálinta Kovásca na Uniwersytecie Katolickim w Piliscsaba. Pierwsze spotkanie w regionie doczekało się publikacji węgierskiej oraz książki wydanej w Lipsku w 2014 roku, również z inicjatywy węgierskiego uczonego. Lata prac inwentaryzacyjnych, dyskusje na seminariach przyczyniły się do przygotowania polsko-ukraińskiej wystawy w Muzeum Zamojskim w 2010 roku. Każdy, kto ma doświadczenie w tego typu przedsięwzięciach, wie, jak trudno jest na czas przygotować wszystkie materiały. Katalog towarzyszący wystawie pt. *Ars Armeniaca* stał się swoistym pamiętnikiem kilkuletnich prac prowadzonych wspólnie z koleżankami i kolegami z wielu muzeów oraz studentami Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W roku 2010 wspomnianej wystawie towarzyszyła międzynarodowa konferencja pt. *Art of Armenian Diaspora*. Przybyli na nią badacze z wielu krajów. Materiały zostały opublikowane w tomie IX „Series Byzantina”. Przyświecała nam idea dialogu i chęć postępu, nawet jeśli niektóre publikacje nie były doskonałe. Często bowiem otwierały one nowe pola badawcze i przyczyniły się do podjęcia poszukiwań przez młode pokolenie historyków sztuki. Zostały wówczas zawarte trwale przyjaźnie dziś już doświadczonych uczonych.

W końcu 2011 roku przygotowano kolejną konferencję armenologiczną, tym razem z udziałem polskich i ukraińskich uczonych mającą na celu przygotowanie publikacji dotyczącej historii, kultury i sztuki Ormian lwowskich. Inicjatywa ta związana była z jubileuszem lwowskiej katedry ormiańskiej w 2013 roku.

Prace młodych historyków i historyków sztuki przyczyniły się do sporządzenia rejestru zabytków, ale również archiwaliów, które wielokrotnie zmieniały miejsce przechowania. Właśnie sporządzenie takiego rejestru jest w tej chwili priorytetem w badaniach naukowych. Chcemy przekazać go w

przyszłości do najważniejszych ośrodków naukowych, zachęcając do współpracy badaczy z wielu krajów. Działania wojenne w XX wieku, zmiany granic w Europie Środkowej przyczyniły się do tego, że wiele dzieł było przenoszonych do nowych miejsc, i to wielokrotnie. Chcemy uchwycić ten proces, a jednocześnie odtworzyć to, co zaginęło, na podstawie zachowanych rycin, fotografii i opisów, by można ocalić pamięć o naszej przeszłości.

W czerwcu 2016 zorganizowano drugą konferencję pt.: *Art of Armenian Diaspora*, tym razem w Muzeum Narodowym w Gdańsku, a następnie w marcu 2017 trzecią, na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Obchodziliśmy 650-lecie nadania przywileju przez króla polskiego Kazimierza Wielkiego dla ormiańskiego biskupa Grzegorza, którego siedzibą stał się Lwów. Wybór miejsca konferencji był nieprzypadkowy, w Gdańsku bowiem znajduje się jedna z dwóch katolickich parafii ormiańskich w Polsce, która została uformowana po drugiej wojnie światowej. W kościele św. Piotra i Pawła znalazły się pamiątki ze Stanisławowa. W roku 1958 przybył do Gdańska ksiądz Kazimierz Filipiak, który przywiózł ze sobą obraz Matki Boskiej Łaskawej, pochodzący z kościoła w Stanisławowie, zabrany w 1946 roku wraz z wieloma elementami wyposażenia, takimi jak obrazy, rzeźby, ornaty, naczynia liturgiczne oraz biblioteką. Duchowny otrzymał od biskupa diecezji gdańskiej zrujnowany kościół gotycki pod wezwaniem św. Piotra i Pawła. Odbudował jedną z naw, a zakrystię przemienił w kaplicę, w której umieścił cudowny obraz. Materiały z drugiej konferencji ukazały się w tomie XV „Series Byzantina”. W tomie XVI opublikowano zaś artykuły z trzeciej konferencji, będące podsumowaniem najnowszych badań, przede wszystkim na Ukrainie i w Rumunii.

Nasze spotkania zainspirowały również amerykańskie środowisko naukowe. W listopadzie 2018 roku odbyło się spotkanie w Los Angeles. Przybyło na nie wielu uczestników z całego świata – słuchacze z różnych miejsc w Kalifornii, nie tylko historycy sztuki, ale również uczeni ormiańskiego pochodzenia, badacze zajmujący się historią średniowiecza i czasów nowożytnych, jak również wielu amatorów sztuki. Zapelniona sala świadczyła o żywym zainteresowaniu oraz sukcesie organizatorów.

Periodyk „Series Byzantina” doczekał się konkurencji w postaci nowych czasopism wydawanych w Europie Środkowej. Najciekawszą inicjatywą staje się centrum badań naukowych w Brnie jako kontynuator Seminarium Kondakovianum, założonego po pierwszej wojnie światowej przez Viktora Kondakova. Praga skupiała uczonych rosyjskich, którzy wyemigrowali po rewolucji bolszewickiej. Wydawane czasopismo „Annales de l’Institut Kondakov” zapraszało również uczonych zagranicznych. W stolicy ówczesnej Czechosłowacji zachowała się kolekcja rosyjskiego historyka sztuki, opracowana po drugiej wojnie przez Josefa Myslivca²¹ i Hanę Hlaváčkovą²².

Czescy intelektualiści, uczeni i artyści brali udział w odbudowaniu państwowości krajów sąsiednich. Przykładem jest działalność architektów i artystów w Bułgarii na przełomie XIX i XX wieku. Jan Václav Mrkvička był jednym z założycieli Narodowej Akademii Sztuk w Sofii. Dla katedry Aleksandra Newskiego w stolicy Bułgarii wykonał część malowideł ściennych i ikonę. Chcielibyśmy dowiedzieć się więcej na temat udziału zagranicznych artystów w rozwoju nowej sztuki religijnej Bułgarii, czy też Rumunii.

Niezwykłe interesująca jest inicjatywa środowiska naukowego rumuńskich historyków sztuki. Ana Dumitran zainicjowała wydawanie rocznika „Museikon”, czasopisma publikowanego w Alba Julia oraz w Poitiers. Nowo powołane Muzeum Ikon w Alba Julia stało się miejscem współpracy historyków sztuki z wielu krajów.

Oba wspomniane pisma publikują artykuły dotyczące sztuki Europy łacińskiej i bizantyńskiej. Są zatem miejscem wymiany myśli badaczy między Wschodem i Zachodem. Z zainteresowaniem śledzimy sukcesy naszych koleżanek i kolegów, życząc im wielu sukcesów.

²¹ J. Myslivets, *Ruské ikony*, Praha 1948; idem, *Catalogue of Icons from the Collection of the former N. P. Kondakov Institute in Prague*, ed. J. Hlaváčová, Praha 1999.

²² *Ze sbírek bývalého Kondakova institutu. Ikony, koptské textile*, red. H. J. Hlaváčková, Praha 1995. Cf. *Půst oči. Pravoslavné umění y českých a moravských sbírek*, red. M. Ottová, H. Zápalková, Olomouc 2015.

Obecnie powracamy do idei prezentacji zawartości poszczególnych tomów na nowej stronie internetowej. Opublikowano wszystkie tomy „Series Byzantina”²³. Zamieścimy również nowe teksty w ramach sekcji „Miscelanea”, dyskusje i materiały z konferencji w językach narodów Europy Środkowej. Dzięki wsparciu Uniwersytetu Ostrawskiego mamy możliwość kontynuacji i unowocześnienia przekazu naukowego w formie wirtualnej.

Bibliografia zawartości „Series Byzantina”, t. I-XVII znajduje się na stronie internetowej Instytutu.

²³ www.seriesbyzantina.eu.

Eleonora Jedlińska

Instytut Historii Sztuki UŁ

Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata

**Konferencje Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata
poświęcone współczesnej sztuce polskiej.**

Lata 2015-2019

Początek działalności Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata sięga roku 2000. Nasze dzisiejsze spotkanie jest uroczyste – świętujemy 20-lecie istnienia Instytutu. W trakcie naszego spotkania zostaną omówione osiągnięcia i proponowane plany badawcze. W 2000 roku powstało Stowarzyszenie Sztuki Nowoczesnej, które współpracując z Zakładem Historii Sztuki Nowoczesnej Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, z udziałem prof. Jerzego Malinowskiego, zainicjowało szereg konferencji naukowych i zaczęło publikować serie prac w warszawskich i toruńskich wydawnictwach. Były to wówczas przedsięwzięcia poświęcone sztuce nowoczesnej w Polsce, a kolejno w Europie Środkowej i Wschodniej. Zaczątkiem zainteresowań sztuką Azji (w tym nowoczesnej) było powołanie w 2002 roku Pracowni Sztuki Orientu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. W roku 2006 powstało Polskie Stowarzyszenie Sztuki Orientu z siedzibą w Warszawie, z oddziałami w Krakowie i Toruniu, następnie w Łodzi u. Stopniowo, gdy rosło zainteresowanie akademików w innych ośrodkach, zaczęto rozszerzać zakres badań, obejmując nimi sztukę, w tym XX wieku, kolejno Afryki, Ameryki Środkowej i Południowej, a także sztukę mniejszości narodowych w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej, zwłaszcza Żydów.

Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata z siedzibą w Warszawie powstał w 2011 roku, łącząc w sobie Stowarzyszenie Sztuki Nowoczesnej w Toruniu i Polskie Stowarzyszenie Sztuki Orientu. Tak powstał Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata. Wynikiem owego połączenia była konsolidacja

historyków sztuki, konserwatorów dzieł sztuki, architektów, etnologów, antropologów, teatrologów, kulturoznawców, których zainteresowania sztuką przekraczającą tradycyjnie rozumiane dziwiętnastowieczne zasady pozwoliły poznać i podejść do dziejów kultury i sztuki pozaeuropejskiej w sposób nowoczesny. Nowoczesny – tzn. ujmujący sztukę świata jako wspólne dziedzictwo. Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata jest organizacją, która zawiera w sobie cechy ośrodka badawczego i stowarzyszenia.

Fundamentem działalności Instytutu było przeświadczenie, że badania różnorodnych form artystycznych – tak samo tzw. sztuki wysokiej (malarstwo, rzeźba, grafika), jak i rzemiosła i architektury, także sztuki ludowej, mających miejsce w kulturach świata, jest niezbędne. Ważną rolę w kształtowaniu studiów nad sztuką świata miała także teoria postkolonialna w metodologii historii sztuki, w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych powstała niemal zaraz po II wojnie światowej. W Polsce natomiast była traktowana marginesowo, pozostając domeną kilku badaczy. W ramach działalności Instytutu są prowadzone badania nad sztuką artystów polskich tworzących na emigracji.

Istotnym, zrealizowanym celem Instytutu jest współpraca z uniwersytetami zagranicą, muzeami, stowarzyszeniami i ośrodkami badań oraz organizacja cyklicznych międzynarodowych konferencji i seminariów.

*

W ramach badań nad sztuką współczesną polską w latach **2015-2019** odbyły się następujące **konferencje**:

W październiku (7-9) 2015 roku w Toruniu – miała miejsce VI Konferencja Sztuki Nowoczesnej ***Paryż i artyści polscy 1945-1989***, zorganizowana przez PISnSS, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – Zakład Historii Sztuki Nowoczesnej Wydziału Sztuk Pięknych, Zakład Historii Sztuki i Kultury Wydziału Nauk Historycznych oraz Bibliotekę Uniwersytecką. Tytuł konferencji nawiązuje do wystawy przygotowanej pod kierunkiem dr Elżbiety

Grabskiej w Musée Bourdelle w Paryżu i Muzeum Narodowym w Warszawie w 1997 roku, noszącej tytuł *Wokół E.-A. Bourdelle'a. Paryż i artyści polscy 1900-1918*, która była podsumowaniem badań na sztuką polską w Paryżu po 1900 roku. Owocem konferencji jest tom pokonferencyjny z tekstami w językach francuskim i angielskim, który został opublikowany w serii „*Studies on modern art*” jako vol. VI – *Paris et les artistes polonais / Paris and the Polish Artists 1945-1989*, pod red. Małgorzaty Geron, Jerzego Malinowskiego i Jana W. Sienkiewicza (Toruń 2018). wydany przez Wydawnictwo UMK i PISnSS. Była to konferencja poświęcona polsko-francuskim relacjom artystycznym po II wojnie światowej, w czasach zdominowanych politycznie przez ideologię komunistyczną i określonych przez miejsce Polski w obozie państw demokracji ludowej. Od lat 50. polskie władze, dyskretnie sprzeciwiając się polityczno-kulturalnej ideologii radzieckiego realizmu socjalistycznego, generalnie odrzuconego w 1955 roku przez środowiska artystyczne, promowały nowoczesność, opierając się na modelu sztuki ukształtowanym we Francji – kraju wspierającego politycznie Polskę, w którym silną pozycję miała lewica, powiązana z Komunistyczną Partią Francji. W ramach spotkania omówiono obecność we Francji polskich twórców, sięgając po wspomnienia, dokumenty, materiały archiwalne. Konferencję otworzył prof. Jerzy Malinowski referatem *Losy żydowsko-polskich artystów w Paryżu po 1944*. Następnie swoje referaty zaprezentowali: prof. Swietłana Czerwonnaja (Uniwersytet Mikołaja Kopernika; PISnSS) Kowno (Kaunas) – Wilno (Vilnius) – *Paryż: Litewska, równoległa do polskiej, emigracja artystyczna podczas i po II wojnie światowej*; prof. Piotr Marciniak (PISnSS) i Aleksandra Raniewicz (oboje z Politechniki Poznańskiej) – *Polska emigracja architektoniczna we Francji po II wojnie światowej i jej wpływ na kształtowanie przestrzeni*; Aleksandra Błonka (Katolicki Uniwersytet Lubelski) – *Jerzy Brodnicki – Van Haardt – jeden artysta, dwie biografie*; Dorota Szomko-Osękowska (Muzeum Historyczne, Sanok) – *Jan Ekiert – artysta cichego głosu*; Ewa Ziemińska (Muzeum Narodowe w Warszawie; PISnSS) – *Polskie rzeźbiarki w Paryżu po 45'*; dr Katarzyna Kulpińska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika; PISnSS) – *Twórczość graficzna i działalność wydawnicza Franciszka Prochaski*; dr

Paweł Ignaczak (Muzeum Narodowe, Poznań) – *Polscy graficy we Francji po 1945 r. w zbiorach artystycznych Biblioteki Polskiej w Paryżu*; prof. Tomasz Gryglewicz (Uniwersytet Jagielloński) – *Motywy paryskie w twórczości Jana Lebensteina jako obraz upadku człowieka w wielkim mieście*; Irina Gavrash (Uniwersytet Gdański; PISnSS) – *Naczynia połączone. Polski i francuski okresy twórczości Waleriana Borowczyka*; dr Dorota Grubba-Thiede (PISnSS) – *Od „Ściany płaczu” przez afirmatywną partycypację do sytuacjonistycznego „szeptu”: notatki o paryskich działaniach Wostana, Aliny Szapocznikow, Wandy Czelkowskiej oraz Andrzeja Wojciechowskiego w latach 1946-1973*; dr Katarzyna Lewandowska (UMK; PISnSS) – *Czarne słońce, białe księżycy – śmierć w sztuce Aliny Szapocznikow i Angeliki Markul*; Marlena Przybył (Université de Nantes) – *Papiers déchirés Edwarda Barana*; dr Małgorzata Stępnik (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej; PISnSS) – *Owocne nieistnienie. Piotr Szmitke i paryskie simulacrum*; prof. Tomasz de Rosset (UMK) – *Paryż artystów Polski Ludowej*; Anna Zelmańska-Lipnicka (ASP, Gdańsk) – *Janusz Strzalecki – rewizje twórczości w świetle pomysłu utworzenia w Paryżu Szkoły Kopii jako oddziału Państwowej Szkoły Sztuk Pięknych w Gdańsku*; dr Hubert Bilewicz (Uniwersytet Gdański) – *Paryskie za(o)patrzenie szkoły sopockiej*; dr Małgorzata Geron (UMK; PISnSS) – *Roman Zrębowski „O nowoczesnym malarstwie francuskim. Wspomnienia i refleksje paryskie”(1959)*; dr Ewa Bobrowska, mieszkająca w Paryżu – *Polski Paryż artystyczny 1945-1955: starzy i młodzi wobec mitu artystycznej stolicy świata*; dr Piotr Majewski (UMCS w Lublinie; PISnSS) – *Podróż Pierre’a Restany’ego do Polski w 1960 r. i jej echa w pismach krytyka*; Magdalena Sawczuk (Université Paris-Sorbonne; Galerie Roi Doré w Paryżu) – *Wygnani z raju. Nieznane oblicza polskiej sceny artystycznej w Paryżu w latach 1945-1989*; dr Agnieszka Kluczeńska-Wójcik (PISnSS) – *„Dossier polonais” de la Galerie L’Ollave de Lyon*; prof. Jerzy Uścińowicz (Politechnika Białostocka; PISnSS) – *Podziemie ikony w Paryżu*; dr Karolina Zychowicz (Zachęta, Warszawa) – *Współpraca pomiędzy Galerią Louise Leiris w Paryżu a CBWA „Zachęta”. Wystawy Pabla Picassa (1965, 1968) i André Beaudina (1968)*; dr Małgorzata Krzyżanowska (PISnSS) – *Egzystencjalizm w grafice polskiej*; dr Małgorzata Reinhard-Chlanda (ASP Kraków; PISnSS) – *Włodzimierz Hodys –*

między Paryżem a Krakowem; dr Anna Dzierżyc-Horniak (PISnSŚ) – *„Interesem jest sztuka polska, ale inaczej jej nie zobaczymy, jak w zestawieniu z tym, co robi się na świecie...” Galeria Foksal a polsko-francuskie relacje artystyczne*; Anna Grabowska-Konwent (MN, Poznań) – *Roman Cieślewicz – meandry wyobraźni w archiwalnym porządku*; dr Ewa Toniak (Akademia Teatralna, Warszawa; PISnSŚ) – *Alina Ślesieńska i André Bloc: przypis do geografii artystycznej PRL*; prof. Jolanta Dąbkowska-Zydroń (Uniwersytet Artystyczny Poznań) – *Udział twórców polskich w Międzynarodowym Ruchu PHASES*; dr Agnieszka Kuczyńska (UMCS Lublin) – *Zbigniew Makowski – francuskie kontakty i inspiracje*; Henryka Milczanowska (Fundacja Polish Artists in the World, Warszawa) – *Nic obiektywnie istniejącego. Arika Madeyska – szkic do portretu*; prof. Jan Wiktor Sienkiewicz (UMK; PISnSŚ) – *Przed- i paryska twórczość Joanny Wierusz-Kowalskiej-Turowskiej*; prof. Eleonora Jedlińska (Uniwersytet Łódzki; PISnSŚ) – *Zofia Lipecka (1957) – sztuka wobec nieskończonej harmonii Chaosu*; dr Anna Rudek-Śmiechowska (Narodowe Centrum Kultury Warszawa) – *Grypsy o dniu dzisiejszym. Graficzne wypowiedzi Michała Batorego*. Ostatni referat wygłosił dr Łukasz Sadowski, poświęcając swą wypowiedź fascynacji Francją i Paryżem swemu ojcu (ASP Łódź; PISnSŚ) – *Andrzej Adam Sadowski – polski fotorealista w Paryżu*.

We Wrocławiu w (21-22) listopadzie 2016 roku odbyła się konferencja na ***Sztuce polskiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych 1981 r. do współczesności***. Owocem konferencji zorganizowanej przez Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego i PISnSzŚ jest publikacja wydana pod red. prof. Anny Markowskiej w „Pamiętniku Sztuk Pięknych” 2019 nr 14. W ramach spotkania referaty wygłosili: dr inż. arch. Piotr Fiuk z Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie – *Architektura odbudowywanego podzamcza w Szczecinie po 1989*; Tomasz Sachnowicz (Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie) – *Architektura w Szczecinie i ze Szczecina na łamach miesięcznika „Architektura Murator” w latach 1994-2016*; Izabela Kozłowska i Agnieszka Rek-Rybczyńska (Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w

Szczecinie) – *Przestrzeń pamięci – pamięć przestrzeni. Refleksja nad przestrzeniami symbolicznymi miasta Szczecin w świetle postmodernistycznej transformacji sztuki i architektury*; Marta Kołacz z ASP w Gdańsku – 1989 – *przełom czy kontynuacja? Trójmiejska architektura wewnątrz na styku PRL i III RP*; Michał Siekierka z Uniwersytetu Wrocławskiego – *Współczesne miejsca pamięci: pomniki, tablice, mogiły w kontekście upamiętniania tradycji i kultury Kresów na terenie województwa dolnośląskiego*; prof. Józef Tarnowski z Uniwersytetu Gdańskiego – *Przełom postmodernistyczny w architekturze polskiej: odbudowa Starego Miasta w Elblągu*; prof. Krzysztof Stefański z Uniwersytetu Łódzkiego – *Sky Tower Czarnieckiego. Symbol Wrocławia XXI wieku w 17 odsłonach*; prof. Jerzy Uścińowicz – (Politechnika Białostocka, PISnSS) – *Fenomen spotkania ikony z gotykiem na pograniczu zachodnim i północnym Polski po 1989*; prof. Dariusz Matelski z Instytutu Badań Dokumentacji i Poszukiwań Dzieł Sztuki im. Karola Estreichera jr. w Krakowie Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu – *Działania Karola Estreichera jr. (1906-1984) na rzecz restytucji dziedzictwa kultury – kwestia Biblioteki Pruskiej w zbiorach UJ w 1981*; dr Elżbieta Błotnicka-Mazur (KUL) – *Rewitalizacja przestrzeni miasta poprzez sztukę. Przypadek Stoczni Gdańskiej*; dr Hubert Bilewicz z Uniwersytetu Gdańskiego – *Robotnicy sztuki. Proletariuszki i Wenus: Stocznia Gdańska w rękach artystów od dystopii do heterotopii*; dr Roman Nieczyפורowski z ASP w Gdańsku – *Wyspa is not dead. Rola Grzegorza Klamana w kształtowaniu się tzw. Nowej Szkoły Gdańskiej*; Dorota Grubba-Thiede z PISnSS – „*Zapis równoległy*” – *przyczynek do badań nad twórczością i pedagogiką Andrzeja Wojciechowskiego oraz Witosława Czerwonki po 1981 r.*; Anna Bober-Tubaj z Muzeum Ceramiki, Bolesławiec – *Przemiany w ceramice bolesławieckiej*; dr Emilia Kiecko z Uniwersytetu Wrocławskiego – *Międzynarodowa wystawa architektury intencjonalnej TERRA-2*; dr Małgorzata Maćkowiak (Zespół Szkół z Oddziałami Integracyjnymi w Głogowie) – *Człowiek chroni i kształtuje swoje środowisko” – pomiędzy hutą, rzeką i pracownią, czyli krótka historia środowiska artystycznego Głogowa*. W drugim dniu obrad głos zabrali następujący prelegenci: Joanna Synowiec, Dominika Łabądź (ASP Wrocław) – *Indeks rzeczy nieopisanych (prezentacja archiwów niezależnych wydawnictw*

artystyczno-społecznych; Sebastian Huczyński reprezentujący Związek Artystów Plastyków w Opolu – *Krótką historią plenerów malarskich w Kędzierzynie Koźlu – mieście na pograniczu wielkiego przemysłu i sielskiego pejzażu Odry*; Paweł Marcinek (ASP Wrocław) – *Skalpy – sztuka w przestrzeni publicznej*; Łukasz Guzek (ASP Gdańsk i PISnSS) – *Plakat w Gdańsku w kręgu Jerzego Krechowicza*; prof. Zbigniew Makarewicz (ASP Wrocław) – *Niszowe strategie wrocławskiej awangardy 1981-2016*; dr Anna Dierżyc-Horniak (PISnSzŚ) – *Eksperyment form przestrzennych w Elblągu – niechciane dziedzictwo PRL-u?*; Anna Pietrzak z MN w Kielcach – *Działalność Centrum Sztuki – Galerii El w latach 1980-1987 w świetle materiałów zamieszczanych w kwartalniku „Galeria El” oraz wspomnień Ryszarda Tomczyka*; prof. Magdalena Gołaczyńska z Uniwersytetu Wrocławskiego – *Happeningi Pomarańczowej Alternatywy, czyli karnawał na ulicach Wrocławia*; dr Magdalena Howorus-Czajka (Uniwersytet Gdański i PISnSzŚ) – *Cud ciężkiej pracy, czyli artysta jako homo faber*; dr Beata Wolska z MN w Szczecinie – *Socrealizm po 1981*; prof. Elżbieta Kal (Akademia Pomorska w Słupsku) – *Ciało, nieskończoność i koniugacja. O perceptach i afektach twórczości Władysława Jackiewicza*; Wiktoria Kozioł (Uniwersytet Jagielloński) – *Najnowsza sztuka o/na Górnym Śląsku na przykładzie funkcjonowania Centrum Sztuki Współczesnej w Bytomiu. Kronika w Bytomiu*; Anna Zelmańska-Lipnicka (ASP Gdańsk) – *Galeria Koło (1995-2002) – przestrzeń otwarta*; Regina Kulig z Uniwersytetu Wrocławskiego – *Od tkaniny do rzeźby. Kolekcja tekstyliów w Muzeum Narodowym we Wrocławiu*; Henryka Paulina Milczanowska (Fundacja [dla] Polskiej Sztuki Emigracyjnej Warszawa) – *Próba umiejscowienia twórczości artystycznej Waldemara Cwenarskiego w nurcie ekspresyjnej plastyki polskiej w latach 1955-1990*; referat wieńczący konferencję wygłosiła Zofia Reznik (Uniwersytet Wrocławski) – *Dwudom sztuki – wykwit i warstwy na patoinstytucjonalnej mapie Wrocławia*).

W **Warszawie, 2 marca 2017 roku** miała miejsce konferencja ***Wokół życia i twórczości Abrahama Ostrzegi***, zorganizowana przez PISnSS i Zachętę – Narodową Galerię Sztuki w Warszawie; owocem spotkania jest tom 12

„Pamiętnia Sztuk Pięknych”, tom 12 – Abraham Ostrzega i żydowskie środowisko artystyczne, wydany w 2017 roku pod red. Jerzego Malinowskiego i Renaty Piątkowskiej.

W ramach konferencji m.in. zostały postawione pytania: Kim był Abraham Ostrzega? Co po sobie pozostawił? Jaki miał wpływ na swoje środowisko? Te i inne tematy zostały poruszone podczas trzech paneli: Wokół cmentarza, Wokół pomnika i Wokół obrazowania. Jednodniowa konferencja na zakończenie wystawy w Zachęcie została zorganizowana we współpracy z Polskim Instytutem Studiów nad Sztuką Świata, według koncepcji prof. Jerzego Malinowskiego.

Konferencja była jednym z elementów projektu Fundacji Dziedzictwa Narodowego: konserwacji nagrobków wykonanych przez Abrahama Ostrzegę na cmentarzu żydowskim w Warszawie oraz towarzyszącej mu wystawy w Zachęcie – Narodowej Galerii Sztuki, w której postać rzeźbiarza była „obecna poprzez dzieła współczesnych artystów z różnych generacji i działających w rozmaitych mediach”, takich jak Hubert Czerepok, Małgorzata Niedzielko, Katarzyna Rotkiewicz-Szumski i Krzysztof Wojciechowski. Zamieszczone w pierwszej części tomu teksty przypominają Abrahama Ostrzegę (1889–1942), twórcę portretów, dzieł o tematyce starotestamentowej, autora projektów pomników (m.in. Ludwika Zamenhofs w Białymstoku) oraz nagrobków na cmentarzu żydowskim. Jego kariera artystyczna i losy pozwalają w nim widzieć reprezentanta żydowskiej inteligencji w Warszawie w pierwszym czterdziestoleciu XX w. Ostrzega pochodził z ubogiej, tradycyjnej rodziny, która zapewniła mu religijne wychowanie. Wybierając zawód artysty, musiał się jednak przeciwstawić tej tradycji. Był współtwórcą nowoczesnej kultury żydowskiej, świeckiej, otwartej na tendencje europejskie i świadomej swojej odrębności, opozycyjnej wobec obu wcześniejszych nurtów – asymilatorskiego i tradycyjnego, kształtowanego przez zasady i tradycje estetyczne judaizmu. Rzeźbiarska twórczość Ostrzegi obrazuje powstawanie owej nowej sztuki; szukanie języka wypowiedzi między formami akademickimi i awangardowymi, próbę pogodzenia pierwiastków religijnych z treściami uniwersalnymi. Ostrzega działał w środowisku plastyków i

literatów, brał udział we wspólnych wystawach i przedsięwzięciach artystycznych. Ten wspólnotowy charakter miała także codzienna egzystencja rzeźbiarza w warszawskim getcie i jego droga na śmierć.

Kolejne teksty przybliżają nam żydowskie życie artystyczne w Polsce (i w Paryżu). Wśród ważnych postaci tego środowiska są: Szymon Ber Kratka (Kratko; 1884–1960), uczeń warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych w pracowni Xawerego Dunikowskiego, z którym podróżował do Palestyny i Egiptu; Marek Szwarc (1892–1958), rzeźbiarz, malarz i grafik, członek awangardowej grupy Jung Idysz; Perec Willenberg (1874–1947), twórca polichromii synagogałnych; Ryszard Moszkowski (1906–1945), architekt i rzeźbiarz. Ważną częścią twórczości artystów żydowskich była metaloplastyka. Uprawiali ją m.in. Salomon Dornhelm (zm. 1888) i jego synowie Baruch (1853 lub 1858–1928), Jakub i Szymon, Borys Schatz (1866–1932), Marek Szwarc, Joachim Kahane (1890–1943?) – kontynuator tradycji Dornhelmów i współtwórca lwowskiego Koła Miłośników Sztuki Żydowskiej, czynny w Łodzi, a także Chaim Hanft (1899–1951). W okresie międzywojennym żydowscy rzeźbiarze kształcili się w warszawskiej Szkole, od 1932 Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, przede wszystkim w pracowni prof. Tadeusza Breyera, jak Helena (Chaja) Głogowska (1893–po 1972), Dawid Pfefer (1904–1939/1945), Józef Fajngold (1910–1998) oraz Natan Rapoport (1911–1987), późniejszy twórca pomnika Bohaterów Getta w Warszawie. W tomie jest zamieszczona artykuł Jerzego Malinowskiego Tekst Maksymiliana Goldsteina o Baruchu Dornhelmie – cyzelerze lwowskim; Maksymiliana Goldsteina Baruch Dornhelm; Walerija J. Gliczenko i Swietłany I. Nikulenko Powrót do mistrza. Próba rekonstrukcji biografii i portretu Bernarda Kratki; Małgorzaty Reinhard-Chlandy, Estetyka dekoracji synagogałnej Pereca Willenberga; Ewy Toniak, Ryszard Moszkowski: o nieobecności.

Obrady otworzył prof. Jerzy Malinowski. Referat na temat zakazów, nakazów i zwyczajów wokół tradycji pochówku w kulturze żydowskiej wygłosił Jan Jagielski z ŻIH. Kolejne referaty wygłosili: dr Urszula Makowska (IS PAN) – *(Ogrody Abrahama Ostrzegi) O życiu i twórczości Abrahama Ostrzegi*; dr Renata Piątkowska (MHŻP, PISnSS) – *Ohel Pereca (Mauzoleum Trzech Pisarzy)*; Magdalena Olszowska – *Problemy w konserwacji rzeźby nagrobnej*

Abrahama Ostrzegi; dr Tamara Sztyma (MHŻP, PISnSS) – *Niezrealizowane idee. Projekty żydowskich pomników przed 1939 rokiem*; Teresa Śmiechowska (ŻIH, PISnSS) – *Wieża Babel w Białymstoku?*; Wiesław Wróbel (Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku) – *Nie od razu pomnik zbudowano... Dzieje idei budowy pomnika Ludwika Zamenhafa w Białymstoku*; dr Anna Rudzka (ASP) – *Środowisko rzeźbiarzy związanych z warszawską ASP*; Zuzanna Benesz-Goldfinger (MHŻP) – *Postać i anioł w rzeźbie Abrahama Ostrzegi: złamanie zakazu obrazowania w żydowskiej sztuce nagrobnej czy kontynuacja tradycji wskazywania poza siebie? (Postać i anioł: figuralna rzeźba sepulkralna Abrahama Ostrzegi na cmentarzu żydowskim przy ulicy Okopowej w Warszawie)*; prof. Eleonora Jedlińska (UŁ, PISnSS) – *Rzeźby Marka Szwarc w latach 1910–1958: neoklasycyzm – ekspresjonizm – synteza*; Joanna Turowicz (Muzeum Rzeźby im. X. Dunikowskiego w Królikarni) – *Metaloplastyka żydowska w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie (Boris Schatz, Marek Szwarc, Chaim Hanft, Joachim Kahane)*.

27 i 28 czerwca 2017 roku w Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce odbyła się konferencja **POLACY w Ameryce. Polsko-amerykańska konferencja naukowa z okazji 50-lecia Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce**. Organizatorami konferencji były: Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce, Stowarzyszenie WARKA przy współpracy Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu i PISnSS. Partnerem w organizacji konferencji było Centrum Kultury i Informacji Amerykańskiej American Corner Radom. Konferencję wsparły organizacje polonijne, takie jak: Kongres Polonii Amerykańskiej – The Polish American Congress, Amerykańska Rada Kultury Polskiej – American Council for Polish Culture (ACPC), Fundacja Polacy w Ameryce – Poles in America Foundation i Polskie Towarzystwo Dziedzictwa z Filadelfii – Polish Heritage Society of Philadelphia.

Muzeum w Warce kultywuje pamięć o zasłużonych przedstawicielach Polonii w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, prowadząc działania wystawiennicze, naukowe i edukacyjne. Celem konferencji było

przypomnienie Polaków, którzy odegrali znaczącą rolę w historii USA, a także popularyzacja postaci – zarówno tych znanych, jak i mniej znanych, lecz zasługujących na miejsce w świadomości historycznej młodego pokolenia Polaków i Amerykanów. Pozostawiona przez polskie wychodźstwo spuścizna kulturowa stanowi źródło inspiracji dla obu narodów.

W listopadzie 2017 roku – VII Konferencja Sztuki Nowoczesnej w Toruniu:

Formiści – Bunt / Jung Idysz w stulecie awangardy. Referaty prezentowane w ramach konferencji poświęconej stuleciu awangardy w Polsce wygłosiło kilkunastu prelegentów. Obrady otworzył prof. Jerzy Malinowski referatem *U genezy polskiej awangardy*. Kolejne referaty wygłosili: dr hab. Diana Oboleńska z Uniwersytetu Gdańskiego i dr Zofia Krasnopolska-Wesner (PISnSS; ASP Gdańsk) *Twórczość Stanisława Stuckgolda*. Prof. Józef Tarnowski z Uniwersytetu Gdańskiego przedstawił referat poświęcony *Ideowej genezie antynaturalistycznego zwrotu w polskiej estetyce malarstwa*. Weronika Szulik z Uniwersytetu Warszawskiego przedstawiła tekst zatytułowany *Od ‘całkowitego anarchizmu’ do ‘roztańczonej katedry’ – „Wesele hrabiego Orgaza” Romana Jaworskiego*. Dr Przemysław Strożek z IS PAN omówił temat *Sport i sztuka w kręgu krakowskich formistów, futurystów i „Zwrotnicy” (1919-1923)*. Bartosz Buczyński z UMK zaprezentował *Wczesną twórczość Henryka Stażewskiego*. Dr Anna Manicka z MNW poświęciła swój referat problemowi następstw i konsekwencji działalności awangardy (*Podzwonne dla awangardy*). Anna Budzałek z MNK wygłosiła referat *Na ratunek ostatniej polskiej przedwojennej awangardzie. Leon Chwistek i I Grupa Krakowska*. Dr Agnieszka Kuczyńska reprezentująca UMCS w Lublinie oraz PISnSS, na podstawie nieznanych dotąd powszechnie źródeł, przeprowadziła interpretację recepcji surrealizmu w Polsce. Dr Agnieszka Kluczevska z PISnSS wygłosiła referat pt. *„Jakie jest u nas na ogół zainteresowanie się dziełami sztuki?” Kilka uwag o kolekcjonerstwie i handlu sztuką awangardową w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym*. W drugim dniu konferencji pierwszy referat wygłosił prof. Tomasz Gryglewicz z Uniwersytetu Jagiellońskiego, zarysowując problem *Formizmu wobec tendencji wczesnowawangardowych w sztuce Europy Środkowej*. Prof. Kinga Kaśkiewicz z UMK omówiła *Twórczość Leona*

Chwistka wobec wielości rzeczy. Prof. Radosław Sioma z UMK postawił pytanie o istnienie formizmu poetyckiego. Monika Chudzikowska (Muzeum Teatralne w Warszawie) omówiła rolę Formistów w przestrzeni teatru, biorąc pod uwagę twórczość scenograficzną braci Pronaszków w latach 1914-1926. Dr Małgorzata Geron z UMK i PISnSS, która większość swej pracy badawczej poświęciła sztuce formistów, przedstawiła referat pt. *„Program cudów!” formistyczne przedstawienie „Kokaina”*. Dr Katarzyna Kulpińska z UMK i PISnSS wygłosiła referat pt. *Grafika malarza? Poszukiwania Wacława Wąsowicza w grafice warsztatowej*. Jakub Maciejewski (UMK) – *Od piktorializmu do fotografii nowoczesnej*. Dr Przemysław Strożek z IS PAN omówił związki *Sportu i sztuki w kręgu krakowskich formistów, futurystów i „Zwrotnicy” (1919-1923)*. Dr Diana Wasilewska z Uniwersytetu Pedagogiczny Kraków przedstawiła referat *Na ‘wieczorze obłąkańców’. Sztuka formistów w zwierciadle krytyki dwudziestolecia międzywojennego*. Agnieszka Salamon-Radecka z MN w Poznaniu omówiła problem związków Jerzego Hulewicza z formizmem (*Jerzego Hulewicza kłopoty z formizmem. Przyczynek do burzliwej historii kontaktów poznańskich ekspresjonistów z krakowskimi formistami*). Prof. Rafał Moczkoć z UMK, także przedstawiając działalność Hulewicza, wygłosił tekst pt. *„Szepty” Olwida (Witolda Hulewicza) jako głos w sprawie I wojny światowej*. Prof. Eleonora Jedlińska z Uniwersytetu Łódzkiego oraz PISnSS przedstawiła twórczość Marka Szwarca i jego związki z łódzką grupą Jung Idysz i poznańskim Buntem. Izabela Powalska (PISnSS) przedstawiła twórczość kobiet artystek działających w ramach grupy Jung Idysz (*Wokół „Tańczącego Ognia”. Kobiety artystki w grupie Jung Idysz*; prof. Swietłana Czerwonnaja (UMK; PISnSS): *„Błękitny Jeździec” i echo jego tryumfalnego marszu w narodowych szkołach artystycznych Europy Wschodniej*; Kajetan Giziński (UMK; Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy): *Sofia Dusza Świata w twórczości Wasilija Kandinskiego*; Tomasz Dziewicki (UW): *Der Blaue Reiter: totemizm i awangarda*; dr Małgorzata Stolarska-Fronia (CBH PAN Berlin; PISnSS): *‘Rewolucyjna młodzież Wschodu’ i berlińscy patetycy. Związki pomiędzy ideologią grupy Jung Idysz a grupą Die Pathetiker*. Prof. Lubow Żwanko z Uniwersytetu Gospodarki Miejskiej w Charkowie omówiła twórczość *Bolesława Jarosława Cybisa we wczesnym okresie życia i*

*twórczości (1895- 1923). Kolejnego dnia konferencji dr Renata Piątkowska (MHŻP; PISnSS) przedstawiła referat *Po awangardzie. Jak żydowska awangarda początku lat 20. XX wieku współtworzyła żydowskie imaginarium wizualne w II Rzeczypospolitej?* Materiały z konferencji ukazały się w 'Pamiętniku Sztuk Pięknych' t.13. z 2018 roku.*

W 2019 roku 12 i 13 czerwca w Łodzi odbyła się konferencja naukowa ***Grupa Jung Idysz i żydowska awangarda artystyczna w 20-leciu międzywojennym. Idee – Postawy – Relacje.*** Konferencja została zorganizowana przez Muzeum Miasta Łodzi, PISnSS, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego oraz Zakład Niemcoznawstwa w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Łódzkiego.

Sto lat temu artyści żydowscy powołali w Łodzi pierwszą grupę awangardową Jung Idysz. W pierwszym roku wolności, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, towarzyszyła im wiara we współtworzenie lepszego świata opartego na własnej tradycji, kulturze i poczuciu międzynarodowej wspólnoty. Celem twórców żydowskich – przedstawionym w dwóch manifestach – stało się poszukiwanie nowego modelu sztuki narodowej, czerpiącej z tradycji ludowej i chasydzkiej. Sięgali oni także do artystycznych i religijnych nurtów kultury zachodnioeuropejskiej, które podkreślały znaczenie duchowości i mistycznego przeżycia zarówno w dziele sztuki, jak i w modlitwie. Reformowanie kultury żydowskiej (w znaczeniu uwspółcześniania, przystosowywania do nowych czasów), zapoczątkowane na wschodzie Europy przez twórców związanych z Kultur-Lige, podjęte przez członków Jung Idysz, miało miejsce w środowiskach awangardy plastycznej i literackiej w Krakowie, Lwowie, Warszawie, Białymstoku. Pomimo silnego akcentowania przynależności etnicznej na sztukę Jung Idysz znacznie oddziaływały aktualne wówczas kierunki artystyczne: futurizm, ekspresjonizm, kubizm. Członkowie grupy funkcjonowali w środowisku międzynarodowym (Paryż, Berlin, Drezno, Moskwa), utrzymując równocześnie kontakty z polskimi artystami. W marcu 1919 roku ukazał się pierwszy numer literacko-artystycznego pisma „Jung-Idysz” zawierający „wiersze słowem i grafiką”. Do końca roku wydano jeszcze dwa zeszyty

(łącznie sześć numerów), w których obok artystów i poetów z Łodzi, jak: Mosze (Mojżesz) Broderson, Marek Szwarc, Jankiel Adler, Pola Lindenfeld, Icchak Kacnelson, Henryk (Henocho) Barciński, Ida i Wincenty Brauner, Salomon Blat, opublikowano teksty twórców z innych ośrodków (Uri Cwi Grinberg, Mosze Nadir, Melech Rawicz, Izrael Sztern). Na ostatniej stronie trzeciego, ostatniego zeszytu (nr 3– 4– 6), wydanego na przełomie listopada i grudnia 1919 roku, w rubryce „U nas” (ogłoszenia różne) pojawiła się zapowiedź wspólnej wystawy Jung Idysz i poznańskiego Buntu. Niestety, idei kolekcji prezentującej dokonania polskiej i żydowskiej awangardy nie udało się wówczas zrealizować. Ekspozycja *Ekspresje wolności. Bunt i Jung Idysz – wystawa, której nie było...*, prezentowana w Muzeum Miasta Łodzi była nawiązaniem do koncepcji łódzkich i poznańskich twórców sprzed stu lat. Dzięki zbiorom Muzeum Narodowego w Poznaniu, Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Sztuki w Łodzi, Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie oraz innych placówek muzealnych i osób prywatnych w Polsce i za granicą (Londyn, Paryż, Berlin, Poczdam) zaprezentowano prace członków powstałej w 1918 roku poznańskiej grupy Bunt i łódzkiej grupy literacko-artystycznej Jung Idysz.

W towarzyszącej wystawie konferencji wzięli udział: prof. Jerzy Malinowski, dr Małgorzata Geron – *Badania żydowskiej awangardy artystycznej w Polsce. Historia – perspektywy – najnowsze publikacje*; dr hab. Eleonora Jedlińska (UŁ/PISnSS) – *Grupa Jung Idysz i tradycja ekspresjonizmu – malarstwo amerykańskiej sztuki figuratywnej w XX wieku*; dr hab. Artur Kamczycki (UAM w Poznaniu), *Kilka refleksji nad sztuką Jankiela Adlera*; dr Renata Piątkowska (MHŻP POLIN/ PISnSS) – *Sztuka narodowa czy sztuka narodu? Wystawy artystów z kręgu awangardy w Żydowskim Towarzystwie Krzewienia Sztuk Pięknych w Warszawie*; dr Tamara Sztyma (MHŻP POLIN i UW) – *„Nowa sztuka żydowska” jako wyraz nowych postaw ideologicznych i przemian tożsamości polskich Żydów w pierwszych dekadach XX wieku*; Teresa Śmiechowska (ŻIH) – *Jidyszland – fotografia jako środek tworzenia mitu narodu*; dr Karol Jóźwiak (UŁ) – *Problem tożsamości w twórczości Stefana Themersona*; dr Małgorzata Stolarska-Fronia (CBH PAN w Berlinie) –

Kolektywy młodych gniewnych? Portret grupowy Jung Idysz na tle awangardowych grup z Niemiec; dr Lidia Głuchowska (Uniwersytet Zielonogórski) – *Bunt i Jung Idysz. Między Poznaniem, Łodzią a Berlinem. Kontakty, koncepcje i wydarzenia artystyczne*; Agnieszka Salamon-Radecka (MNP) – *Kontakty Giny i Marka Szwarców ze środowiskiem poznańskiego „Buntu” w okresie dwudziestolecia międzywojennego w świetle zachowanych materiałów źródłowych*; David Mazower (Yiddish Book Center) – *Fun’m opgrunt / Out of the Abyss: The Women Artists of Farlag Achrid – A Forgotten Chapter of Yung Yidish*; dr Ewa Rybałt, UMCS w Lublinie) – *Margit Sielska-Reich w poszukiwaniu środka ciężkości*; dr Magdalena Maciudzińska-Kamczycka, UMK w Toruniu) – *Żydowska, kobieca, feministyczna? Artystki Jung Idysz i ich sztuka*; Anna Małaczyńska (MM Łodzi) – *Felicja Pacanowska (1907-2002) – przyczynek do biografii (komunikat)*; dr Monika Polit (UW) – *Ludowy inteligent na obrzeżach Awangardy*; Izabella Powalska (PISnSzŚ) – *„Wiersze słowem i grafiką”. Ilustrowane wydawnictwa z kręgu Jung Idysz*; Dariusz Dekiert (UŁ) – *Między Jidyszlandem a Palestyną. Twórczość jidyszowa i hebrajska Icchaka Kacnelsona*; dr Krzysztof Cichoń (UŁ) – *Nieuchronność etnosu. Letryzm i mesjanizm po „la rafle du Vel’ d’Hiv”*; prof. Małgorzata Leyko (UŁ) – *Mojżesz Broderson i żydowska awangarda teatralna*; dr hab. Agata Chałupnik (UŁ) – *Tango judío i asymilacja przez muzykę*; dr Joanna Podolska (UŁ) – *Niedaleko Jung Idysz. Bracia Bajgelmanowie i ich muzyka*; dr Adam Sitarek (UŁ) – *Żydowscy artyści i Zagłada. Przypadek getta łódzkiego*.

Muzeum Miasta Łodzi i PISnSzŚ w 2019 roku wydały w związku z konferencją i wystawą reprinty trzech almanachów grupy Jung Idysz w wersji oryginalnej – jidysz, polskiej i angielskiej (pod redakcją dr Irminy Gadowskiej, Adama Klimczaka i Teresy Śmiechowskiej, z wprowadzeniem prof. Jerzego Malinowskiego (*Tradycje Jung Idysz*)). Zamieszczone zostały teksty: dr Irminy Gadowskiej i dr hab. Eleonory Jedlińskiej pt. *„A dźwięki naszych bębnow rozpamiętują nawałnicę istnienia”: łódzka grupa Jung Idysz – inspiracje i znaczenie*; Janusza Zagrodzkiego – *Grupa Jung Idysz w poszukiwaniu sztuki uniwersalnej*.

Marta Kudelska, Dorota Kamińska-Jones,
Agnieszka Staszczuk, Agata Świerzowska

The Temple Road Towards a Great India

Birla Mandirs as a Strategy for
Reconstructing Nation and Tradition

Jagiellonian University Press, Kraków 2019 (s. 544)

ISBN 978-83-233-4646-3

Anna Markowska

DLACZEGO
DUCHAMP
NIE CZESAŁ SIĘ
Z PRZEDZIAŁKIEM?

Wyd. Universitas, Kraków 2019 (s. 512) ISBN 97883-242-3584-1

**POLSKI
INSTYTUT
STUDIÓW
NAD SZTUKĄ
ŚWIATA**